

ULUSLARARASI İŞGÜCÜ GÖÇÜ VE GERİDE KALAN KADINLAR: DENİZLİ ÖRNEĞİ*

Ayşenur EMER ŞİMŞEK**

ÖZET

Bu çalışmada yoğun erkek dış göçünün yaşandığı 1960- 1990 yılları arasında, kocaları ile birlikte göç etmeyerek Türkiye’de kalan kadınlara, toplumsal cinsiyet bağlamında odaklanılmaktadır. Erkek göçü sürecinde geride kalan kadınların, hanehalkı tipinde ve toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan değişimler ve “toplumsal cinsiyet”e dair algı ve kanaatleri incelenmektedir. Çalışmanın bulguları, Denizli’nin bir kasaba ve iki köyünde ikamet eden 30 kadınla yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Kadınlara kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan görüşme formu esnek bir biçimde uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda, erkeklerin yurt dışına göçünün çekirdek ailede yaşama eğilimini arttırdığı görülmektedir. Öte yandan, toplumsal cinsiyet rollerinin göç sürecinde değişime direndiği saptanmıştır. Buna rağmen, kadınların “toplumsal cinsiyet”e dair algı ve kanaatleri, ataerkil ideolojiden farklılaşmaktadır. Kadınlar, cinsiyete dayalı işbölümünün sınırlarını yumuşatmakta, aklın erkekle ilişkilendirilmesine katılmamakta ve erkek ayrıcalıklarının farkında olup cinsiyetler arası eşitliği talep etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası işgücü göçü, erkek dış göçü, toplumsal cinsiyet, kadın.

INTERNATIONAL LABOR MIGRATION AND WOMEN LEFT BEHIND: DENİZLİ SAMPLE

ABSTRACT

In this study, the women who did not migrate with their husbands and were left behind in Turkey between the years of 1960 and 1990, when there was an intense male out-migration, are focused on the context of gender. Changes in household types and gender roles, and gender perceptions and opinions of women left behind in the process of male migration are analyzed.

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Araştırmaları Anabilim Dalında, Doç. Dr. Sevgi Uçan Çubukçu danışmanlığında hazırlanmış olduğum, “Uluslararası Göç Sürecinde Geride Kalan Kadınlar: 1960- 1990 Denizli Örneği” adlı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

** Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aysenuremer@gmail.com.

The findings of this study are based on interviews made with thirty women who settle in two villages and one town of Denizli. As a result, it is seen that male out- migration increases the tendency to live in nuclear households. On the other hand, it is found that gender roles resist change in the process of male out-migration. However, gender perceptions and opinions of women are different from that of the patriarchal ideology. Women soften the boundaries of gendered division of labour, disagree with the notion that identify mind with “man”, are aware of the privileges of man and demand equality between the sexes.

Keywords: International labour migration, male out-migration, gender, women.

GİRİŞ

Gülcan:
“Borcun yok, tarla ise bizim.
Her birşeyimiz tamam. Gitmen niye?”

İbrahim:
“Senin için, kendim için, oğlum için.
Büyük mekteplerde okuyacak...”¹

Göç analizlerinde toplumsal cinsiyeti² merkeze alan çalışmalar, göçe ki-

¹ “Dönüş”, Yönetmen: Türkan Şoray, 1972

² Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk kullanıldığı zamandan bu yana feminist teori için ufuk açıcı tartışmaları, analizleri ve açıklamaları beraberinde getirmiştir. Toplumsal cinsiyet, 1970’li yılların başlarında Ann Oakley tarafından, cinsiyetin biyolojik temellerinden farklı olarak, toplumsal olarak kurgulanmış, toplumsal kategoriler olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşımda, erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılıklar üzerinden kurgulanan kadınlık ve erkekliğin doğal olmadığı, doğallaştırılmış bir toplumsal yapı olduğu vurgulanmaktadır. Bu vurguyla, ataerkil ideolojinin değiştirilemez olarak sunduğu kimlik, rol ve eşitsiz ilişkilerin aslında dönüştürülebilir toplumsal yapılar oldukları dile getirilmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramı, her ne kadar feminist teori ve feminist politika için önemli bir kavram olsa da yeniden tartışılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramının biyolojik yapıyı toplumsal cinsiyetin temeli olarak sunan özcü yaklaşımı, cinsiyetler arası anatomik farklılıkları kategorize etmesi, ikili karşıtlık içinde sunması ve cinsiyet kavramını ikame eder biçimde

min katılacağı, göçmenin nereden, nereye ve ne zaman gideceği konusunda toplumsal cinsiyetin etkili olduğunu göstermektedir (Brettell, 2003: 145). Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet kimlik, algı ve deneyimleri şekillendirdiği gibi, göç sürecini ve göçmen yaşamını da şekillendirmekte ve göç, toplumsal cinsiyetli bir yapı sergilemektedir. (Pessar, Mahler, 2003: 812; Moch, 2005: 102). Göç alan ve veren ülkeler üzerinden bakıldığında, cinsiyete dayalı göçmen seçiliminin olduğu görülmektedir (Zlotnik, 1995: 252; Pedraza, 1991: 310). Göç alan ülkelerin örgütsüz ve düşük ücretleri kabul edecek işçileri talep etmesi, hizmet sektörünün genişlemesi ve yoğun fiziksel güç gerektiren işlerin azalması ile kadınlarla ilişkilendirilen işlerin artması, yerli kadınların politikleşmesi ve yeniden üretimin sınıf ve ırk ekseninde tekrar düzenlenmesi göçmen kadın talebini arttırmıştır (Sassen, 1998; Engle, 2004; Parrenas, 2001). Göçmen kadınlar ise, “göçmen” olarak içinde buldukları sınıf ve “kadın” olarak taşıdıkları toplumsal cinsiyet dezavantajları nedeniyle, arz edilen düşük ücretli ve güvencesiz işlere cevap vermektedir (Sassen, 1998: 111- 115). Böylece, kadınlar son 50 yıl içerisinde işgücü göçü sürecine artan biçimde katılmaya başlamışlardır (Castles, Miller, 2008:12).

Toplumsal cinsiyet örüntüleri, yukarıda belirtildiği gibi bazı durumlarda kadın göçünü teşvik ederken, bazı durumlarda erkek göçünü ortaya çıkarmakta ve kadınların göç etmeyerek köken ülkelerinde kalmalarına neden olmaktadır (Zlotnik, 1995:252). Örneğin, Güney Asya, Batı Asya ve Kuzey Afrika’dan çıkan uluslararası göçlerde erkeklerin sayıca daha baskın oldukları görülmektedir. Para kazanıp belirli bir birikime ulaştıktan sonra köken ülkeye dönmek üzere yapılan geçici göçlerde, ailelerini geride bırakan ve yalnız göç eden çalışma yaşındaki erkekler ön plana çıkmaktadır (Pedraza, 1991: 312). Erkeğin göç etmesinin, kadının köken ülkede kalmasının nedenlerinden biri, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüdür. Göçe kimin katılacağına karar verilirken, “ekmek getiren” erkeğin, para kazanma amaçlı göç hareketine katılması ve evden uzaklaşması beklenmektedir. Kadınlar ise “ekmek getiren” olarak görülmemekte, yeniden üretim faaliyetleri ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca kadınlar dil ve kültür sembollerinin yeni

algılanması eleştirilmektedir. Bu eleştirilerle birlikte, cinsiyetin de üremeye dayalı bir ikili karşılık olarak, toplumsal cinsiyet pratikleri, ilişkileri ve düzeni tarafından oluşturulduğu ve doğallaştırıldığı öne sürülmektedir. (Bu tartışmalar için bkz. Scott, 2007; Acar-Savran, 2004; Uçan-Çubukçu, 2007).

nesillere aktarımından sorumlu tutulmakta (Castles, Miller, 2008: 52); bu sorumluluklarıyla birlikte, kadınların evlerinden uzaklaşmamaları gerek-
mekte ve fiziksel hareketlilikleri kısıtlanmaktadır. Göç alan bölgelerdeki
göç düzenlemeleri ve arz edilen işlerin niteliği de erkek göçünü ortaya
çıkarmaktadır. 1980'lerde Ortadoğu'da petrol üreten ülkelere, Asya ülke-
lerinden ve Mısır'dan geniş çaplı işgücü göçü yaşanmıştır. Ortadoğu'daki
Asyalı ve Mısırlı göçmen işçiler, çalışma şartlarının zorluğuna bağlı olarak
çoğunlukla 25- 35 yaşlarında, ailelerini köken ülkelerinde bırakmış olan evli
erkeklerden oluşmaktadır³ (Arnold, Shah, 1984: 298; Khafagy, 1984: 17;
Hoodfar, 1997: 73; Brink, 1991: 201). Güney Afrika'da altın madenlerinde,
tarımda ve az da olsa kentsel alanlarda çalışmak üzere Botsvana, Lesotho
ve Svaziland'dan köken alan göçlerde de, benzer biçimde eşlerini köken
ülkelerinde bırakan erkekler baskındır (Elkan, 1980: 583-585). Erkekler
göç ederken kadınların köken ülkede kalmasının bir başka nedeni ise, köylü
erkek için köyünde bıraktığı toprağın ve kadının "güven"i temsil etmesidir.
Yurt dışındaki herhangi bir başarısızlık durumunda, köyde kalan kadın, erkek
için dönülecek bir yeri, besini ve korunmuş sosyal ilişkileri sunmaktadır
(Myntti, 1984: 14). Ayrıca, çalışma ve oturma izni olmadan göç eden kayıt
dışı göçmenler için, ailelerini geride bırakmak daha kolay görünmektedir.
Göçmenler yasal yollardan göç etse dahi, planlanan birikime ulaşabilmek
için yolculuk ve barınma gibi maliyetleri kısmak üzere ailelerini geride bı-
rakmaktadır. Toprağı ve hayvanları olan göçmenler ise mallarına bakılması
için ailelerini köyde bırakmayı tercih etmektedirler (Khafagy, 1984: 17).

Türkiye kökenli uluslararası göçler de, dünyada görülen göç dinamikle-
riyle paralel gitmekte ve toplumsal cinsiyetten etkilenmektedir. 1961-1973
yılları arasında Türkiye kökenli dış göçler, ekonomik nedenlerle yapılan ve
geçici olması planlanan işgücü göçleridir. Bu dönemde, Türkiye'den yurt
dışına "konuk işçi" uygulaması kapsamında yaşanan yoğun işgücü ihracının
neredeyse tamamı erkeklerden oluşmaktaydı. 1960 yılında, Avrupa ülkelerine
göç eden 2.495 erkeğe karşılık 173 kadın, 1961 yılında ise 5.193 erkeğe
karşılık 430 kadın bulunmaktaydı. 1973 yılında ise kadın göçmen işçiler
tüm göçmen işçilerin yalnızca 1/5'ini oluşturmaktaydı (Abadan-Unat, 1976:
9). Yıllar itibariyle kadın göçmen sayısı artış göstermiş olsa da, dönemin

³ Ortadoğu'daki bu cinsiyet kompozisyonunun tek istisnası Filipinli kadınlardır.
Ortadoğu'daki Filipinli göçmen işçilerin %20-30'u kadındır (Arnold, Shah, 1984: 298).

işgücü göçlerinde çalışma yaşında olan, evli ve ailelerini geride bırakan erkekler çoğunlukta idi (Paine, 1974: 76-78). 1973 yılında, Türkiye'nin en yüksek oranda göç verdiği Batı Avrupa ülkelerinin yabancı işçi uygulamasını durdurmasıyla, düzenli işgücünün yerini düzensiz göçler, aile birleşmeleri, evlilik göçleri, sığınmacı ve mülteci göçleri almıştır (Abadan-Unat, 2002: 47-59). Artan düzensiz göçler de, içerdiği belirsizlik nedeniyle, çoğunlukla ailelerini geride bırakıp para kazanmak üzere göç eden erkeklerin hareket alanı olmuştur. Ayrıca namus ve ahlakın korunması amacıyla, kadınların Avrupa ülkelerine göç etmesi, aile birleşimi dahilinde olsa da engellenmeye çalışılmıştır (Brouwer, Priester, 1983: 120-121). 1960'lı yıllardan itibaren, Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yönelen binlerce erkek göçmen göz önünde tutulduğunda, "geride kalan kadın"⁴ kategorisi, Türkiye için üzerinde durulması ve incelenmesi gereken bir alanı oluşturmaktadır.

Bu araştırmada, uluslararası işgücü göçü sürecinde geride kalan kadınlara, toplumsal cinsiyet bağlamında odaklanılmıştır. Bu noktada, Kadioğlu'nun uluslararası göçün toplumsal cinsiyet rollerine etkisine odaklandığı çalışmasında kullandığı ev işi, yapısal (structural) ve psikolojik (psychological) değişkenler ayrımından⁵ yola çıkılmıştır. Kadioğlu, kadınların toplumsal

⁴ Literatürde kocaları göçmen olan veya göçmen olmuş evli kadınlar farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Örneğin Brink (1991) "göçmen kocanın karısı", Khafagy (1984) "göçmenin karısı", Abadan-Unat (1977) "geride bırakılan aile", Kadioğlu (1994) ve Engelbrektsson (1983) "geride bırakılan kadın", Yenisey (t.y) "işçinin karısı" kavramlarını kullanmaktadır. Ancak göçmenin karısı, işçinin karısı veya geride bırakılan kadın gibi kavramlar, kadınları ya erkeklerin üzerinden tanımlamakta ya da pasif öğeler olarak sunmaktadır. Kocaları göçmen olan veya göçmen olmuş kadınlar her ne kadar kocalarının göç hareketine bağlı olarak göç çalışmalarında yer alsalar da, yalnız kaldıkları süre boyunca göç sürecinin içinde hareket eden aktif öğelerdir. Konu üzerinde yapılan çalışmalar geride kalan kadınların genellikle kocaları ile yurt dışına göç etmeyi istediklerini belirtmektedir. Ancak geride kalan kadınların her zaman geride 'bırakılmadıkları', kadınların kendi istekleri ile kocalarına eşlik etmedikleri veya yasal sınırlamalar nedeniyle kocalarının isteğinin dışında köken ülkelerinde kaldıkları da görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, söz konusu kadınlar, 'geri' kelimesi köken ülkeyi işaret etmek üzere, "geride kalan kadınlar" olarak ifade edilecektir.

⁵ Yapısal değişkenler, kadınların sosyal güvenliğe ve banka hesaplarına erişimlerini, aile ve arkadaşlarını kimsenin refakati olmadan ziyaret edebilme ehliyetlerini ve oy verme davranışlarında kocalarının ve ailelerinin etkisini ifade etmektedir. Psikolojik değişkenler ise kadınların, kadın ve iş, aile ve çocukların disiplini hakkındaki görüşlerini içermektedir.

cinsiyet rollerinin yanı sıra, toplumsal cinsiyete dair algılarına da yer vererek, konuya daha bütüncül yaklaşmaktadır (Kadioğlu, 1994, 1997). Toplumsal cinsiyetin ve “kadınlık”ın inşası, kadınların çeşitli stratejiler ve pazarlıklar çerçevesi içinde aktif olarak yer aldığı karmaşık bir süreçtir (Bora, 2005: 22-27). Kadınlar, ataerkil örüntülerin kendilerine sunduğu toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranıyor olsalar da, toplumsal cinsiyet’e dair algıları ve ataerkil örüntülerden farklılaşmaları doğrultusunda, bu süreci değiştirme potansiyelini de barındırmaktadır. Kadınların sadece toplumsal cinsiyet rollerine odaklanmak ise, sürekli deneyimlenerek yeniden kurulan bu inşa sürecinin düşünsel boyutunu ve değişim potansiyelini dışarıda bırakmaktadır. Bu araştırmada da, geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve “toplumsal cinsiyet”e dair algı ve kanaatleri olmak üzere iki temel konu ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri bölümünde, karar verme süreçlerine katılım, kamusal alana katılım ve işbölümü konularının üzerinde durulmaktadır. “Toplumsal cinsiyet”e dair algı ve kanaatler bölümünde ise kadınların, kadınlık ve erkeklik kurgularına, cinsiyete dayalı işbölümüne, cinsiyet üzerinden özgürlük, akıl ve ayrıcalık konularına nasıl yaklaştıklarına değinilmektedir.

I. LİTERATÜRDE “GERİDE KALAN KADIN”

Geride kalan kadınlar, hanehalkından birinin yokluğunda, bu durumla baş etmeye çalışmakta, gündelik pratiklerinde farklı stratejiler izleyerek farklı deneyimlerle karşılaşmakta, dolayısıyla dünya görüşleri ve hayatı algılayışları da değişmektedir. Bu nedenle, göç ve geride kalan arasındaki sürekli ve dinamik etkileşimin ve geride kalmak deneyiminin kendisi üzerinde durulması gerekmektedir. Bu şekilde araştırmanın merkezini göçmenden geride kalana kaydırmak, göç çalışmalarına yeni bir kavrama düzeyi ve geniş bir sosyal değişim anlayışı getirmektedir (Toyota, Yeoh, Nguyen, 2007:158)⁶. Buna rağmen, göçmen erkek ve kadınlar üzerine

⁶ Toyota, Yeoh ve Nguyen, göç ve geride kalanları birleştiren en güçlü literatürün hanehalkı stratejisi teorisi (household strategy) akımında olduğunu ifade etmektedirler. Bu teori, göçün bir hanehalkı stratejisi olduğunu ve hane düzeyinde ekonomik refahı yükseltmeyi hedeflediğini belirtmektedir. Bu çerçevede, göç öncesi karar verme sürecine ve geride kalan hane üyelerine gönderilen para havalelerine odaklanılmaktadır. Öte yandan göç ve gelişme üzerinde genişleyen literatür ise, konuya makro perspektiften bakmaktadır. Burada da, göç, yoksulluk, ekonomik refah ve sağlık ilişkileri üzerinde durulmaktadır (Toyota, Yeoh, Nguyen, 2007: 157-158).

yapılan araştırmalarla karşılaştırıldığında, geride kalan kadınlar hakkında yapılan araştırmaların nicelik bakımından çok az olduğu görülmektedir. Mısır, Yemen, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Türkiye gibi erkek göçünün ön plana çıktığı ülkelerde yapılan sınırlı sayıda araştırmaya bakıldığında, kocanın uluslararası göçü, geride kalan kadınların karar verme gücünü, mali kararlara katılımını, hareket özgürlüğünü, kamusal alana katılımını ve cinsiyete dayalı işbölümünde üstlendiği sorumlulukları farklı biçimlerde etkilemektedir. Kadınlar, kocaları ile birlikte göç etmeseler de, köken ülkelerinde kalarak uluslararası göç sürecinden etkilenmektedir. Bu çalışmalara göre, kocalarının yokluğunda, çekirdek aileleriyle birlikte yaşayan kadınların statü ve bağımsızlıkları artarken; kocalarının geniş ailesiyle birlikte yaşayan kadınların statülerinde değişiklik olmamakta veya azalmalar görülmektedir. Brink, Mısır'ın bir köyünde, kocalarının geniş aileleri ile birlikte yaşayan kadınların finans yönetiminde yer almadıklarını ve hareket özgürlüklerinin kayınvalideleri tarafından sınırlandırıldığını aktarmaktadır. Ancak, artan gelirle birlikte ayrı haneye taşınan kadınlar, rutin harcamalarda söz sahibi olmakta ve kayınvalidelerinin gözetiminden kurtularak ev dışına çıkışlarında kendi kararlarını vermektedirler. Öte yandan, birlikte yaşanan aile tipine bakılmaksızın, kocaları yurt dışına göç etmiş kadınların çoğunluğu arazi satın alma, evlilik masrafları gibi konularda karar verme yetkisine sahip olamamaktadır. Bu harcamalar, genellikle kocaları köye tatillerini geçirmek üzere döndüklerinde, kocaları tarafından gerçekleştirilmektedir (Brink, 1991: 201-207). Khafagy ise, Mısır'ın başka bir köyünde yaptığı araştırmasında, kocalarının yokluğunda çekirdek aileleriyle birlikte yaşayan kadınların, eskiden erkeklerin görev ve sorumlulukları olarak görülen gelirin kontrolü, çocukların disiplini, hayvanların bakımı ve ikincil kurumlarla ilişkileri üstlendiklerini ifade etmektedir. Kadınların artan iş yükü ve sorumluluğu ise karar verme mekanizmalarında ve aile içinde daha etkin olmalarını getirmekte ve kendilerine olan güvenlerini arttırmaktadır. Ancak burada da bir istisna bulunmaktadır. Birlikte yaşanan aile tipine bakılmaksızın, kadınlar köy halk konseyi, siyasi partiler ve köy heyeti gibi kurumlardan uzak tutulmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinde değişmeye direnen bir diğer konu, birlikte yönetilen gelir ile sahip olunan malların erkeklerin üzerine kayıtlı olmasıdır. Kadınlar her ne kadar bu malların satın alınmasında etkili olsalar da, resmi olarak onlara sahip olamamaktadır (Khafagy, 1984: 19-21). Hadi ise, Bangladeş'te 70 köyden elde ettiği verilere dayanarak, erkek dış göçü

ile kadınların karar verme kapasiteleri ve kız çocuklarının eğitimi arasında pozitif bir ilişki olduğunu söylemektedir (Hadi, 2001: 53). Yenisey ve Kıray da benzer biçimde, kocalarının yokluğunda çekirdek aileleriyle birlikte yaşayan kadınların artan statü ve bağımsızlıklarından bahsetmektedirler. Yenisey, Boğazlıyan ilçesinin köylerinde, kocalarının yokluğunda hane reisi gibi davranabilen ve belirli derecede otorite sahibi olan kadınların daha çok çekirdek aileleriyle birlikte yaşayan kadınlar arasında görüldüğünü ifade etmektedir. Ayrıca geniş aile içinde yaşayan kadınların, çekirdek aile içinde yaşayan kadınlar kadar “olgunlaşamadıklarını” ve eski geleneksel rollerine gömülü bir hayata devam ettiklerini belirtmektedir (Yenisey, t.y.: 362-366). Kıray’ın, Batı Karadeniz kıyısında yoğun erkek dış göçü vermiş bir köyde yaptığı araştırmaya göre ise, kocalarının yokluğunda çekirdek aile içerisinde yaşayan kadınlar, kocasına ve geniş ailesine bağımlı ve boyun eğen konumundan, yönetici ve karar verici olarak davrandığı çekirdek ailenin bağımsız bir üyesi olmaya adım atmaktadır (Kıray, 1976: 221-224).

Literatürdeki bazı çalışmalar ise, erkek dış göçünün, geride kalan kadınların statüsünde ve ataerkil aile yapısında herhangi bir değişimi getirmediğini göstermektedir. Myntti, Yemen’in Taizz şehrinin bir köyünde göç sürecinde geride kalan kadınların, kocalarının “boşluğunu” basit bir biçimde doldurmadıklarını, mevcut sistemin devamının yeni pratiklerle korunduğunu aktarmaktadır (Myntti, 1984). Taylor da, benzer biçimde, Mısır’ın iki köyünde, erkek göçlerinin ataerkil aile yapısında kalıcı değişimleri getirmediğini ifade etmektedir (Taylor, 1984). Asya’ya bakıldığında ise, Arnold ve Shah, erkek göçünün geride kalan kadın için özgürleşme deneyimini getirip getirmediğinin net olmadığını ifade etmektedirler (Arnold, Shah, 1984). Türkiye’de yapılan bazı saha çalışmaları da, benzer eğilime işaret etmektedir. Brouwer ve Priester’in çalışmasına göre, Konya’nın Arpa köyünde geride kalan kadınlar çekirdek aileleriyle birlikte yaşasalar da, otorite ve karar verme rollerinde çok az değişim olmaktadır (Brouwer, Priester, 1983). Konya’nın Alihan köyünde çalışan Engelbrektsson da, benzer biçimde erkek göçünün geride kalan kadının toplumsal cinsiyet rollerinde ve statüsünde önemli değişikliklere yol açmadığını, hatta kadını daha güçsüz bir konuma getirdiğini ifade etmektedir (Engelbrektsson, 1983). Menjivar ve Agadjanian ise, Ermenistan ve Guatemala’da, kocanın göçü esnasında kurulan işbölümünün, erkeğin “ekmek getiren” ve karar verici rolünü

güçlendirerek, geride kalan kadınların ikincil konumlarını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirdiğini aktarmaktadır (Menjivar, Agadjanian, 2007). Reeder da benzer biçimde, 1880-1920 yılları arasında Sicilya'dan Amerika'ya göç eden erkeklerin, birer baba, koca ve oğul olarak “ekmek getiren” rollerinin altının çizildiğini söylemektedir. Bu durum, kadınların tüketici olarak algılanmasına ve kadınların artan biçimde kocalarının “iyi niyetine” ve “lütfuna” bağımlı olmalarına neden olmaktadır (Reeder, 2001: 384-389). Bu çalışmalarda, göçmen erkeğin, eskiden kontrol ettiği alanları kontrol etmeye devam ettiği; geride kalan kadınların hane ile ilgili kararlarında göçmen kocalarına danıştıkları ve önemli kararları yalnız vermedikleri belirtilmektedir. Öte yandan, bir erkek karısını ve çocuklarını köyde bırakarak göç ettiğinde, evi yönetmesi için babasını, bir erkek akrabasını veya bir komşusunu görevlendirmektedir. Göçmen erkeklerin kontrol edemediği durumlarda ise, kadın bu erkek akrabanın koruması altına hareket etmektedir. Bu “koruyucu” erkek akraba, para havalelerini bankadan alıp kadına vermekte, doktora gitmek gibi durumlarda kadına eşlik etmekte ve hasatın satılması ile ilgilenmektedir. Finans yönetimine bakıldığında ise, göçmen kocaların, kadınlara sadece temel ihtiyaçlarını karşılayacak çok küçük miktarda para havalesi yaptığı aktarılmaktadır. Kadınlar, ancak bu küçük miktardaki para havalesinin harcanmasında söz sahibi olabilmektedir. Birikim yapmak, arazi ve mal satın almak veya satmak, pahalı alışverişler gibi konularda kocalar karar vermeye devam etmektedir. Ayrıca kadınlar, göç öncesine göre daha fazla köy dışına çıkmaya başlasalar da, her zaman bir erkek akrabanın ya da bir kadının eşliğine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, kadının ev dışı hareketleri, kocasının göçü sonrasında artan biçimde, kocasının geniş ailesi tarafından gözetim altında tutulmaktadır (Taylor, 1984; Arnold, Shah, 1984; Myntti, 1984; Brouwer, Priester, 1983; Engelbrektsson, 1983; Menjivar, Agadjanian, 2007).

II. YÖNTEM

Bu araştırmada, 1960- 1990 yılları arasında, kocaları yurt dışına geçici işgücü göçü kapsamında göç etmiş ve en az bir yıl kalmış olan, Denizli'nin bir ilçesine bağlı iki köy ve bir kasabada ikamet eden 30 geride kalan kadınla görüşülmüştür. Denizli ilinin yurt dışına en çok göç veren yerler arasında yer alması⁷, bu bölgede geride kalan kadınlar üzerine daha önce araştırma

⁷ Erişebilen kayıtlara göre, Batı Avrupa'ya yönelen işgücü göçüne, en yüksek oranda

yapılmamış olması⁸, gerekli izinlerin alınması ve barınma gibi konularda araştırma sürecini kolaylaştıracak kişisel bağların bulunması nedeniyle saha araştırmasının Denizli’de yapılmasına karar verilmiştir. Görüşme yapılacak kadınların seçiminde kartopu yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle, köy muhtarları ve kasaba belediye çalışanlarından bilgiler alınarak ilk örneklem oluşturulmuştur. Ardından görüşme yapılan her kadına konu ile ilgili kiminle görüşülmesini önerdikleri sorulmuştur. Verilen isimler takip edilerek örneklem sayısı arttırılmıştır. Veri toplama aracı olarak kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler Aralık- Mayıs 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma, örneklem seçimi ve sayısı bakımından genelleme ve mutlak doğrulardan bahsetme amacı taşımamakta; Denizli’nin iki köyünün ve bir kasabasının konuyla ilgili fotoğrafını çekmektedir.

Görüşülen kadınların yaşları 44 ile 85 arasında değişmektedir. 15’i evli, 7’sinin eşi ölmüş ve 4’ü kocasından ayrılmıştır. Çocuk sayıları 1 ile 12 arasında değişmektedir (ortalama 4,5). 10’u yalnız, 13’ü çekirdek aile, 3’ü ise geniş aile (evli oğulları ve evli oğullarının çekirdek ailesi) halinde yaşamaktadır. Kadınların eğitim durumuna bakıldığında, 20 kadının hiç okula gitmediği, 1 kadının ilkokul terk, 5 kadının ise ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Kadınların 17’sinin kocası 1960- 1969 yılları, 9’unun kocası 1970- 1989 yılları arasında yurt dışına göç etmiştir. Kadınların 14’ünün kocası Almanya’ya, 5’inin Avusturya’ya, 3’ünün İsviçre’ye, 2’sinin Hollanda’ya, birinin Kanada’ya ve birinin Fransa’ya gitmiştir. Kadınlar kocalarının yokluğunda, 1- 42 yıl arasında değişen sürelerde, köy ve kasabalarında kocaları olmadan yaşamıştır (ortalama 14,3 yıl).

Türkiye’nin üç büyük kenti (İstanbul, Ankara, İzmir) ve Batı bölgeleri katılmıştır. 1961- 1973 yılları arasına genel olarak bakıldığında toplam işgücü göçü içerisinde üç büyük kent %34’ lük pay ile ilk sırada ve Batı Türkiye %19.8’lik pay ile ikinci sırada gelmektedir (Akgündüz, 2008: 133-134). Bir başka kaynağa göre 1963-1973 yılları arasında yurt dışına gidebilenlerin en çok olduğu sekiz il sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Zonguldak, Trabzon, Denizli ve Balıkesir’dir (Penninx, Renselaar, t.y.:21). 1974 yılına kadar resmi yollardan yurt dışına gönderilenlerin 19.987’sinin Denizli kökenli olduğu belirtilmektedir (Mutluer, 2003: 67).

⁸ Türkiye’de uluslararası göç sürecinde geride kalan kadınlara odaklanan araştırmalar, Ankara ve Kırşehir (Kadioğlu, 1994,1997), Konya (Engelbrektsson, 1983; Brouwer, Priester, 1983) ve Yozgat (Yenisey, t.y) il merkezleri ve köylerinde yapılmıştır.

III. HANEHALKI ORGANİZASYONU

Uluslararası göç sürecinde, geride kalan kadınların birlikte yaşadığı hanehalkı tipinde değişimin yaşandığı literatürdeki bazı çalışmalarda ifade edilmektedir. Yenisey (t.y) ve Kadioğlu (1997) kocanın yurt dışına göçü ile birlikte artan gelirin, bazı aileler için ayrı haneye taşınmayı getirdiğinden bahsetmektedir. Yenisey, Yozgat'ın köylerinde, Kadioğlu ise Ankara ve Kırşehir'in köylerinde, yurt dışına çalışmaya giden erkeklerin yeterli maddi güce ulaştıktan sonra, eşlerine ve çocuklarına ayrı ev kurduklarının görüldüğünü aktarmaktadır (Yenisey, t.y: 354; Kadioğlu, 1997: 547). Benzer biçimde araştırmanın yapıldığı köy ve kasabada da, uluslararası göç geniş aileden çekirdek aileye geçişi etkilemektedir. Kocaların yurt dışına göçü ve kesin dönüşüyle birlikte, ayrı haneye geçme ve çekirdek aileye dönüşme eğilimi artmıştır. Göç öncesi, kocasının geniş ailesiyle birlikte yaşayan kadın sayısı 18 iken, kocalarının kesin dönüşü sonrasında bu sayı 5'e düşmektedir. Ayrı hanede, çekirdek ailesiyle yaşamaya başlayan kadınlar, geniş ailede meydana gelen problemler, ayrı hanenin kurulması için gerekli paranın sağlanması veya çocukların okutulması için şehre taşınma gibi nedenlerle kocalarının geniş ailesinden ayrılmıştır.

Göç öncesinde ayrı hanede, çekirdek aileleri ile yaşayan kadınların hepsi, kocaları göç ettikten sonra da çekirdek aileleri ile birlikte yaşamaya devam etmiştir. Kocalarının yokluğunda, ayrı hanede yaşayan kadınlar, genellikle akrabaları tarafından yalnız bırakılmamıştır. Ayrı hanede yaşayan kadınların çoğunluğu, kocalarının yokluğunda, geceleri evlerinde akrabalarından birinin kaldığını ifade etmektedir. Kasabada yaşayan Ebru (71), bu durumu geceleri bir şey olur, eve biri girer korkusu içinde kalmasına bağlamaktadır. Ancak bu durum her zaman kadınların yalnız kalma korkusuna bağlı olmamaktadır. Yalnız kalan kadına çevrenin artan kontrolü de söz konusudur. Hacer (Kasaba, 68), "Kızım eskiden öyleydi. Korkmak yoktu da işte yanında bi insan yatsın deye. Yoksa o çocuğun bana ne faydası olcek. Eskiden yaşlıların kafası böyleydi kızım" demektedir. Benzer eğilimi Yenisey de, Yozgat köylerinde tespit etmiştir. Burada da, kocalarının yokluğunda ayrı hanede yaşayan kadınların yanında, kendi anneleri veya akrabalarından bir çocuk kalmaktadır (Yenisey, t.y: 353). Kocalarının yokluğunda ayrı haneye geçen kadınların, gecelerini yanlarında kalan bir "koruma" ile geçirmeleri,

kontrolün hala devam ettiğini göstermekte, ayrı haneyi sadece mekansal bir ayırım yapmakta ve ayrı hanenin bağımsızlık ve statü sembolü olmasını muğlaklaştırmaktadır.

IV. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

a) Karar Verme Süreçlerine Katılım

i) Göç Etme Kararına Katılım

Karar verme konusunda önemli noktalardan biri, kadının aile ve hanede büyük değişimlere yol açacak konulardaki karar verme süreçlerine katılımıdır. Engelbrektsson, bu konularda son sözü söyleme yetkisine sahip olmanın, erkekleri “karar verici” yapan unsurlardan biri olduğunu belirtmektedir (Engelbrektsson, 1983: 229). Göç etme kararı ise, ailenin gündelik hayatını radikal biçimde değiştiren bir karardır. Değişimi getirmesinin yanı sıra, karar vericinin, en azından “dış dünya” ile ilişkilere, çeşitli sosyal ağlara, devlet organlarıyla iletişime geçme araçlarına sahip olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle göç etme konusundaki kararı kimin verdiği, özel/kamusal alanın ve sosyal ağların cinsiyetçi işaretlerini taşımaktadır.

Görüşülen kadınlar, kocalarının göç etme ve kendilerinin Türkiye’de kalma kararına aktif olarak katılmamaları yönünde bir eğilim göstermektedir. Kadınlar çoğunlukla, göç etme kararını kocalarının verdiğini belirtmektedir. Kadınların yarısından fazlası, kocalarının göç kararını verirken kendilerinin fikrini almadıklarını söylemektedir. Kasabada ikamet eden kadınların, kocalarının göç etme kararına nispeten daha etkin bir biçimde katıldığı görülmektedir. Kadınlar “Erkekler bize sorup mu gidecek”, “Sormadı kendi bildiğini yaptı gitti” demektedir. Görüşme esnasında odada bulunan komşu kadınlardan biri ise, “Buranın beyleri hangimizin fikrini sormuşlar. Benim beyim var, fikir alan kim? Buranın adeti böyle, kadınlar hiçbir şey bilmez” diyerek bu durumu eleştirmektedir. Benzer eğilimden Engelbrektsson (1983: 228) ve Brouwer ve Priester (1983: 120-121) Konya’nın çeşitli köylerinde yaptıkları araştırmalarda bahsetmektedirler. Bu bölgede de, kadının göç etme veya köken ülkede kalma kararında kocalar etkili olmakta ve kadınlar karar verme sürecinden dışlanmaktadır. Öte yandan, göç etme fikrinin

erkeklerden gelmesi, erkeklerin “dışarı” ile olan ilişkisini göstermektedir. Köy kahvehanelerinde toplanarak gündemi takip edebilecek “boş vakte” sahip olabilen⁹, tarım kooperatifleri ve muhtar gibi devlet organları ile iletişim kurabilen erkekler, kadınlardan daha farklı nitelikte sosyal ağlara ve sermayeye sahip olmaktadır. Erkeklerin sosyal sermayelerinin niteliği, ailenin her üyesinin hayatını değiştirebilecek konularda karar verici rolünü üstlenmelerini kolaylaştırmaktadır.

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, göç sürecinde evi kimin terk edeceğini ve kimin köken ülkede kalacağını belirlemektedir (Moch, 2005: 102). Bu işbölümü, erkekleri “ekmek getiren” olarak görmekte ve ekonomik amaçlı göçlerde erkeğin göç etmesini teşvik etmektedir. Bu bağlamda, yeniden üretim faaliyetleri ile ilişkilendirilen kadın ise, göç sürecinde köken ülkede kalmaktadır. Görüşülen kadınların yarısı, cinsiyete dayalı işbölümünün kendilerine sunduğu çocuk ve yaşlı bakımı görevleri nedeniyle Türkiye’de kaldıklarını belirtmektedir. Çocuklara bakmak, çocukları okutmak, kayınvalideye bakmak cevabı, görüşülen kadınlar tarafından en sık tekrarlanan nedenlerden biri olmuştur.

Myntti, göç eden köylü erkek için köyünde bıraktığı karısının yurt dışındaki herhangi bir başarısızlık durumunda “güveni” temsil ettiğini belirtmektedir. Köken ülkede kalan kadın, göç eden kocası için köydeki barınma, besin ve sosyal ilişkiler kaynaklarını korumaktadır (Myntti, 1984:14). Bu yönde, köken ülkeye kısa bir süre sonra geri dönme ihtimalinin yüksek olduğu düzensiz göçler veya göç sürecinin belirsizliği de kadının kocası ile birlikte göç sürecine katılımını engellemektedir. Görüşülen kadınlardan bazıları, kocalarının “kaçak” ya da “turist” olarak göç ettiğini, bu nedenle kocaları ile birlikte göç edemediklerini belirtmektedir.

Kadınlardan bazıları ise, kocaları ile göç etmek istediklerini ama kocalarının kendilerini götürmediğini ve nedenini bilmediklerini söylemektedir. Kadınlar “Bizi almak istemedi, ne yapıcaksınız burda dedi. Biz gitmek

⁹ Görüşülen kadınlar, erkeklerin ayrıcalıklarından biri olarak kahvehaneye gitmeyi göstermektedir. Kadınlar, erkeklerle tarlada birlikte çalıştıktan sonra, kendilerinin eve gelip yatıncaya kadar ev işleri ile meşgul olduklarını, erkeklerin ise çıkıp kahveye gittiklerini söylemektedirler. Erkekler, kadınların “görünmeyen emek”leri üzerinden faaliyetlerini ve sosyal ağ çeşitlerini arttırmaktadır.

isteyoduk ama O istemedi. Hanım oluverirler dedi korktu.”, “Ne bilem gızım, beni alıp gitmedi deden”, “Baktı gördü gezilmeyip ba, karıylan bir yere gidemeyip ba, alısmış gezmeye, beni attı gitti buraya, bıraktı kaçtı gitti.”, “ Bizi de götürsün dedik emme götürmediler bizi” demektedir. Engelbrektsson da benzer eğilimi Konya’nın bir köyünde yaptığı araştırmasında göstermektedir. Burada da kadınların göç sürecinde köken ülkede kalma kararını erkekler vermektedir. Kadınlar kocaları ile birlikte göç etmek istemekte ancak kocalar bunu kabul etmemektedir (Engelbrektsson, 1983: 228).

Brouwer ve Priester, Konya’nın bir köyünde yaptıkları araştırmada kadınların göç sürecine katılımının kültürün ve namusun korunmasına vurgu yapılarak engellendiğini aktarmaktadır (Brouwer, Priester, 1983: 120-121). Görüşülen kadınlar da, benzer biçimde kadınların o zamanlar kocaları ile birlikte yurt dışına gitmediklerini ve böyle bir “adet” olmadığını söylemektedir. Ayrıca kadınlar genellikle kocaları ve kayınbabaları tarafından, yurt dışının kadınlar için uygun bir yer olmadığı söylenerek Türkiye’de bırakılmaktadır. Görüşmeler esnasında odada bulunan bir komşu kadın “Eskiden köyde körlük varmış. Adam gitti bir cavır oldu, karı gitti mi iki cavır olcek deye...” diyerek bu durumu anlatmaktadır. Öte yandan “içeri” ve “dışarı” kavramlarının tasarlanma biçimleri de, ahlak ve namusun korunma isteği ile iç içe geçmekte; kadınların Türkiye’de kalmalarına neden olmaktadır. Bora, evin “dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz” bir yer olarak tasarlanarak, kadın ve çocukların bu temiz yerde bırakılmasının ve erkeklerin “dış” dünyaya açılmalarının, ataerkil kültürün belirleyici bir örüntüsü olduğunu söylemektedir (Bora, 2005: 59). Kadınların ifadelerine bakıldığında, “içeri” ve “dışarı” kavramlarının “ev” ölçeğinden, ülke ölçeğine genişletildiği görülmektedir. Yurtdışı, kadınların alınıp götürüldüğü, tecavüz edildiği güvensiz ve “pis” bir yer olarak tasarlanmakta, kadınların “temiz” ülkelerinde, “içeri”de kalmaları istenmektedir¹⁰. Kasabada yaşayan Cangül (74) bu durumu şu şekilde anlatmaktadır.

¹⁰ Delaney (2009), Ankara’nın bir köyünde, akraba olmayan erkek ve kadınların toplumsal ilişkisinin, cinsel ilişki gibi görüldüğünü söylemektedir. Bu nedenle, kasaba ve şehirlerin, hatta Avrupa ve Amerika’nın “bulaşık” olduğu düşünülmektedir. Bunun karşısında köy ise, “kadınları gibi kapalı” ve temizdir (Delaney, 2009: 62).

“O zamanlarda (1965) kadınlarda gitmek yoktu. Çocuklar ufaktı nereye koyup da gitcen. Kadınların gitmesi o zamanlarda adet değildi. Kimbili orda Almanlar höle edermiş böle edermiş diye korkuturlardı. Tecavüz ederlermiş, sokaklarda öpüşürlermiş. Cahillikten... Sonra sonra gari götürdüler. Ondan ötürü gelinleri götürmediler de kocalarınınla bilem araları açılanlar oldu.”

Ekonomik şartlar ve birikim yapma isteği de, kadınların Türkiye’de kalmalarına neden olmaktadır. Yol parası bulamamak veya parasızlık dile getirilen ekonomik nedenlerden biridir. Ekonomik nedenlerden bir diğeri ise, kadınların kocalarının yurt dışına para biriktirmek üzere geçici olarak göç etmesidir. Gülnaz (50, Kasaba) kocasının sık sık “Ben orda yemicem, etmicem, para biriktiricem, tarla alıcam” dediğini ve kendilerini bu nedenle yanında götürmediğini ifade etmektedir.

Kadınların Türkiye’de kalma nedenlerine genel olarak bakıldığında, Türkiye’den yurt dışına yönelen göçlerde, göçe kimin katılacağına ve kimin köken ülkede kalacağına karar verilirken, toplumsal cinsiyetin ön planda olduğu görülmektedir. Kadınlar, genellikle cinsiyete dayalı işbölümünde üstlendikleri yeniden üretim etkinlikleri, “dışarı”daki erkek için “içeri”deki güveni, korunmuş kültürü ve namusu temsil etmeleri nedenleriyle kocalarıyla birlikte göç etmemişlerdir. “Özel” hayatın cinsiyete göre düzenlenmesi ve kadınların “içeri” ile ilişkilendirilmesi bu anlamda, kadınların sadece ücretli işgücüne veya kamusal alana katılımını etkilememekte; mobilizasyonunu, hareket özgürlüğünü ve “umuda yolculuğu”nu¹¹ da kısıtlamaktadır.

ii) Mali Kararlara Katılım

Taylor, kocalarının yokluğunda geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerindeki en önemli değişimlerin, para havaleleri ve gelirin kontrolünde yer aldıkları zaman ortaya çıktığını belirtmektedir (Taylor, 1984: 9). Araştırmada da kadınların göç sonrasındaki mali kararlara katılımını görmek için kadınlara, kocalarının yurt dışından para gönderme durumu, para havalesinin kime gönderildiği, kadınların kocalarının gönderdiği para dışında herhangi bir gelirlerinin olup olmadığı, para havalelerinin hayat-

¹¹ “Umuda Yolculuk” (Reise der Hoffnung), Yönetmen: Xavier Koller, 1990.

larında neyi değiştirdiği sorulmuştur. Öncelikle kadınların çoğunluğunun, kocalarının gönderdiği para havaleleri dışında geliri vardır. Bu gelirleri halı dokumaktan, çobancılık yapmaktan, yevmiye ile tütün dikmekten ve kendi bahçe ve tarlalarından elde ettikleri mahsullerden elde etmektedirler. Ayrıca kadınların çoğunun kocası, yurt dışından kendilerine para göndermiştir. Kocaları yurt dışındayken kendilerine para gönderilen kadınların yarısından fazlası, bu paranın doğrudan kendilerine gönderildiğini ifade etmektedir. Birlikte yaşanılan hanehalkı tipine bakıldığında, para havalesinin ayrı hanede, çekirdek ailesiyle birlikte yaşayan kadınlara çoğunlukla doğrudan gönderildiği görölmektedir.

Para havalesinin bir başkasına yapıldığı durumlarda, her zaman bir erkek ön plana çıkmaktadır. Ak Akyol, Fransa'da görüştüğü göçmen kadınların Türkiye'deyken kocalarının para havalesini kayınbabalarına gönderdiğini, bu parayı ise kayınbabalarının kendilerine vermediğini aktarmaktadır (Ak Akyol, 2008: 229). Brink de, Mısır'da aynı eğilimden bahsetmektedir. Ancak burada koca para havalesini babasına göndermekte, baba şehre gidip bankadan aldığı parayı kadınlara teslim etmektedir (Brink, 1991: 205). Denizli örneğine bakıldığında, para havalesinin bir başkasına gönderildiği durumlarda, verilen örneklere benzer biçimde, para kocanın babasına veya kocanın erkek kardeşine gönderilmektedir. Kocanın erkek kardeşine gönderilen paralar kadınlara verilmektedir. Ancak kayınbabaya gönderilen paralar, kayınbabada kalmaktadır.

Asiye ve Esmâ kocalarının para havalesini kayınbabalarına gönderdiğini, kayınbabalarının ise bu parayı kendilerine vermediklerini ve mali kararlardan kendilerini tamamen dışlandıklarını şu şekilde dile getirmektedir.

Asiye (65, Kasaba):

“Kayıntaya gönderiyordu para. Biz almasak da, O pazarımızı alıp geliyordu.... şimdiki gibi kadınlar pazara gitmeyodu. O zaman, böyle olsa ben alır gelirdim her şeyi. O bizim pazarımızı görüveriyodu. Eşim, babam yapıyo her şeyi diye bize göndermezdi. Ona gönderiyodu. Babam hatır kor deye mi göndermiyodu, nedi yodu. ‘Baba onlara çok şetme çaput çenge değişirler, onlara çok para verme’ deyodu. Ben de kızıyodum. Ama parasız kalmıyoduk yine.”

Esmâ (65, Kasaba):

“Benim beyim azıcık geri kafalıydı heral. Biyo bana para salmazdı, karılar gitmez postaneye para almaz diye. Kayınbabam alır gelirdi parayı. Kayınbabam da, bana bi pazar harçlığı veriyodu. Bana da vermiyodu, pazara gitmeyodum. Kaynanam gidiyodu. Allah ne verirse alıp geliyodu. Pazara gitmeyoduk. Gitmeyoduk kadınlara ayıp olur deye. O ne aliverirse onu yeyoduk. Böyle geçirdik hayatımızı.”

Kendisine para gönderilen kadınların çoğunluğu, kocalarının gönderdiği paranın çok az olduğunu, sadece “boğazlarına” yettiğini ve hayatlarında herhangi bir değişiklik yaratmadığını belirtmiştir. Esmâ (65, Kasaba) “Bi pazar alışverişine yetecek kadarını verirdi kayınbaba. Pazardan haberim bile olmazdı. Robot gibiydik” demektedir. Diğer kadınlar da, kocalarının gönderdikleri parayı çocuklarla yediklerini ve eskiden “Almanya”da çok para olmadığını söylemektedir. Bu durum, para havalesinin doğrudan kadınlara gönderilmesinin, kadının mali kararlara katılımında bir artışı getirmediğini göstermektedir. Kadınlar, kendilerine gönderilen az miktardaki para hava- leleriyle, ancak kadın alanı olarak görülen yiyecek harcamalarını kontrol edebilmektedir. Literatürde de, kocanın yurt dışından gönderdiği para ha- valelerinin, geride kalan kadınların mali kararlara katılımında önemli bir değişimi getirmediği vurgulanmaktadır. Göçmen erkekler, mali kararlarda göç öncesinde baskın oldukları alanlarda baskın olmaya göç sonrasında da devam etmektedir (Taylor, 1984: 10). Bu çalışmalarda, kadınların kocaları- nın yokluğunda toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne uygun bir biçimde, sadece gündelik harcamalar olan yiyecek, giyim ve ilaç harcamalarında söz sahibi olabildikleri, erkeklerin her zaman baskın olduğu tarla, arsa, traktör ve evlilik alışverişleri gibi pahalı harcamalarda ise karar verme sürecinden dışlandıkları aktarılmaktadır. Erkek birikimini kendisi yapmakta ve bu biri- kimin nasıl harcanacağına kendisi karar vermektedir (Kadıoğlu, 1994: 548; Engelbrektsson, 1983: 239; Brink, 1991: 205; Myntti, 1984: 15; Khafagy, 1984: 19; Taylor, 1984: 9-10).

Öte yandan, sayıları az da olsa, kocalarının yurt dışından gönderdiği para havalesi ile hayatının değiştiğini vurgulayan kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar, para havalesi sayesinde, tarlada çalışmayı bıraktıklarını, Denizli il merkezine taşınıp çocuklarını okuttuklarını veya birikim yaparak

tarla aldıklarını söylemektedir. Ancak kocanın gönderdiği nispeten yüksek miktardaki para havaleleri, kocanın geniş ailesi için gelinleri üzerinde kullanabilecekleri bir baskı aracı haline dönüşebilmektedir. Kocanın geniş ailesi bu durumda, oğullarının yurt dışında çeşitli zorluklarla kazanarak gönderdiği para ile gelinlerinin çok rahat yaşadıklarını söylemektedir. Benzer eğilimden, Engelbrektsson Konya’da yaptığı çalışmasında bahsetmektedir. Bu bölgede de geride kalan kadınlar, erkeğin üretiminin karşılığını vermeyen tüketiciler olarak algılanmaktadır. Görüşülen kadınların tarımda ücretsiz aile işçiliği yapmaları, evdeki çocuk ve yaşlılara bakmaları ve ev işleriyle uğraşmaları, emek verdikleri evin içerisinde kocalarının bulunmaması ve kocalarının bu emekten faydalanmadığının varsayılmasıyla, iki katlı “görünmez”liğe bürünmektedir. Kadınların çift katlı “görünmeyen emekleri”¹² ise, onları kocaları ve kocalarının geniş ailesi karşısında güçsüz kılmaktadır (Engelbrektsson, 1983: 230).

Görüşülen kadınların mali kararlara katılımına genel olarak bakıldığında, erkek alanı olarak görülen finans yönetiminin, değişen şartlara rağmen kadınlara bırakılmadığı görülmektedir. Kadınların çoğunluğuna yurt dışından para havalesi gönderilmiştir. Ancak bu havaleler, kadınların deyimiyle yalnızca “boğazları”na yetecek miktarda parayı içermektedir. Öte yandan, para havalelerinin kadınlardan başka birine gönderildiği durumlarda, bir erkeğin tercih edilmesi önemlidir. Bu tercih, para havalelerinin alınması için bağlı bulunan ilçeye yolculuğu ve en doğru para yönetimini bir erkeğin yapabileceğinin varsayılmasıdır. Bu durum ise, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinde önemli değişimlere yol açabilecek olan mali kararlara katılımlarını arttırmamakta veya değiştirmemekte; sadece geleneksel olarak içinde hareket ettikleri çemberi esnetmektedir.

¹² Feminist teori ve hareketin içerisinde, “görünmeyen emek” kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Ataerkil yapının temel taşlarından biri olan kadının görünmeyen emeğine, ev işleri, çocuk, yaşlı ve hasta bakımı, tarımda ve küçük aile işletmelerinde ücretsiz çalışma dahil edilmektedir. Kadınların bahsedilen işlerde harcadıkları emekleri; ev içindeki cinsiyetçi işbölümü, kadın doğasının bir parçası olarak görülmeleri, belirlenmiş mesai saatlerinin olmaması, sefkat ve sevgi paylaşımı ile iç içe geçmeleri ve karşılıksız olmaları nedenleriyle görünmemekte; evde “oturan” ve erkeğin üretimini tüketen kadın varsayımını güçlendirmektedir (Acar-Savran, 2008: 9-16).

b) Kamusal Alana Katılım

Kadın ve erkek arasındaki farkların ve hiyerarşik ilişkilerin kurulmasında, kamusal/özel alan ayrımının rol oynadığı belirtilmektedir¹³. Ancak nerenin kamusal, nerenin özel alan olduğu konusu tartışmalıdır. Kadınlar açısından bakıldığında, “özel” olarak adlandırılan alanlarda da, kadınlar arası ilişkiler ve çeşitli dayanışma ağları ile, bir tür kamusal alan yaratıldığı belirtilmektedir (Acar-Savran, 2004: 100-101). Geleneksel kadın kamusal alanları, özgürleşme ve güçlenme açısından erkeklerinkiyle eş değerde kabul edilmese de, kamusal/özel alan ayrımının sınırlarını yumuşatması ve kadınlar için bir güçlenme stratejisi olması bakımından önem taşımaktadır (Bora, 1997: 89-92). Kentlerin gecekondulu mahalleleri, köyler ve kasabalar da özel alan ile kamusal alanın, kadınlar için muğlaklaşan sınırlarını göstermektedir. Mahalle kadınlara, yabancı ve “dışarı” kabul edilen kentin içinde “içeri”yi, “özel” alanı sunmakta; bu “özel” alan içinde ise kadınlar, diğer kadınlarla ağlarını kurarak, kendi “kamusal” alanlarını oluşturmaktadır (Acar-Savran, 2004: 119). Kamusal/özel alan sınırlarının politik ve toplumsal olarak belirlenmesi, muğlaklığı ve değişkenliği kendisini bu alanların tanımlanmasında da göstermektedir. Günümüzde kamusal alan, kişilerin toplumsal ve politik kararlarda söz sahibi olabildikleri demokratik bir alanı ifade etmekte (Berktaş, 2010: 66); kadınların özgürleşmesi ve güçlenmesi için bu alanda politik özne olarak hareket etmesi önem kazanmaktadır (Bora, 1997: 92). Ancak, 1970’li yıllarda, kamusal alan sokakları, pazarları, okulları, politik kuruluşları, işyerlerini, kısacası evin dışını ifade etmektedir. Bu dönemde, feminizm açısından kamusal alana, yani evin dışına çıkmak önem taşımaktadır (Acar-Savran, 2004: 133-134). Bu araştırmanın zaman sınırlarını 1960 ve 1990 yılları arasının oluşturması nedeniyle, dönemin toplumsal ve politik bağlamında “ev dışı” olarak ifade edilmiş olan kamusal alan anlayışından yola çıkılmıştır. Dolayısıyla, kadınların kamusal alana çıkışları konusunda, kadınların herhangi bir yere giderken kocalarından veya bir başkasından izin alma durumları, köy/kasaba içi hareket özgürlükleri ve köy/kasaba dışı hareket özgürlükleri ele alınmıştır.

¹³ Lamphere ve Rosaldo, cinsiyet eşitsizliğinin temelini kamusal/özel ayrımını koyarken; Beauvoir, ev odaklı yaşamın kadınları “ikinci cins” haline getirdiğini söylemektedir (akt. Bora, 2005: 62-63). Kamusal alanın ve yurttaşlığın, kadın “doğası”na ve “özel” alana zıt olarak kurgulanması, kadının özel alandaki etkinliklerle tanımlanması (Pateman, 1998), kadınları, kendilerini özgürleştirecek ve güçlendirecek politik öznelerle dönüşmelerini engellemektedir.

Görüşülen kadınların kocalarından izin almaları, kocalarının fiziksel varlığından ya da yokluğundan etkilenmemektedir. Kadınlar, kocalarının göçü öncesinde ve sonrasında herhangi bir yere giderken, genellikle kocalarından izin aldıklarını söylemektedir. Kadınlar “Almamın kızım, bir yere gitse bile çıkıp gitmen evden. Evden çıkıp gittiğimi bilmem ben”, “Başında erkek olduktan sonra soracaksın mecbur”, “İzin almadan mı gitcen, izin vermezse gitmeyiverirsin”, “İzin alıyoz bizim adamlardan gine. Onlardan izinsiz gidemeyon hiçbir yere. Şimdi gençler takmadan gidiyo.” demektedir. Kadınların bazıları, kocalarından telefon ve mektupla izin almayı sürdürmektedir. Ayla (69, Kasaba) “Almamız ablam, izinsiz, onsuz bir yere gidilir mi? O senin başın, Almanya’da iken de mektupla sorardım. O senin hayatın”; Hacer (60, Kasaba) ise “Ordan telefonla yetişirdi” demektedir. Kocalarının yokluğu aynı zamanda izin alınması gereken farklı figürleri de ortaya çıkarmaktadır. Brink, Mısır’da yaptığı araştırmada da Ortadoğu’daki namus kodları nedeniyle, kadınların kocalarının veya kayınvalidelerinin gözetiminde dışarı çıktıklarını; göç sürecinde kocanın yokluğunda ise kayınvalidenin gözetiminin arttığını söylemektedir (Brink, 1991: 206). Benzer eğilim bu araştırmada da görülmektedir. Kocalarının yokluğunda kadınların en fazla izin aldığı kişiler kayınbaba ve kayınvalide olmaktadır. Makbule (44, Köy) “Kaynanam izinsiz gittim mi, nerdesin diye kavga ederdi. Devamlı gittiğin geldiğin yerleri söyleyeceksin” demektedir. Görüşme esnasında odada bulunan komşu kadın ise, “Burda kalan kadınlar çok rezillik çekmiş. Baskı da çokmuş. Çevreden olsun, kayınna, kayıntadan olsun. Yalnız kaldı diye hiç bir yere çıkarmazlarmış gelinleri fazla” diyerek bu durumun yaygınlığını ifade etmektedir.

Kadınların “dışarı” çıkmalarının adeta ön koşulu gibi gözükten izin alma gerekliliğinin, kocaların yokluğunda da devam ettiği; hatta kayınbaba ve kayınvalide figürlerinin ortaya çıkması ile daha da sertleştiği görülmektedir. Kadınların hayatında oldukça önemli gözükten “izin alma” gerekliliği, “kadınların insan hakları” kavramının önemini göstermektedir. Liberal devlette bireyin özel alanında özgürce davranabilmesi esasıyla birlikte, erkekler özel alanlarında, kadın ve çocuklarından oluşan ailelerinde, Wollstonecraft’ın dile getirdiği gibi “ilahi haklar” a sahip olmaktadır. Kocalarının “ilahi iradeleri” çerçevesinde davranabilmek için ise, görüşmelerde görüldüğü gibi, kadınlar

kocalarından mektupla veya telefonla da olsa, izin almaya devam etmektedir. Öte yandan bazı kadınlar, kayınvalideleri ve kayınbabaları tarafından dışarıya çıkmamaları için eve kilitlenmekte veya psikolojik şiddete maruz bırakılmaktadır. Bu durum, bireyin haklarının ihlal edilmesi anlamına gelse dahi, devletin müdahalesi özel alan gerekçesiyle gerçekleşmemektedir. Bu açıdan evrensel olduğu ifade edilen insan hakları kavramı, kadınların özel alanda karşılaştıkları ihlallere ve bu ihlaller karşısındaki gereksinimlerine yanıt vermemektedir. Özel alanda yaşanan ve müdahale edilmeyen bu hak ihlalleri, “görünmez” bir biçimde, kadınların kamusal alana katılımlarını da engellemektedir (Berktaş, 2006: 36-50).

Abadan-Unat küçük yerleşim birimlerinde cinsiyete ait kuralların sıkı olduğunu ve bu kurallar çerçevesinde alışverişi erkeklerin yaptığını söylemektedir. Kocanın olmadığı durumlarda ise erkek çocuklar veya herhangi bir erkek akraba bu görevi üstlenmektedir (Abadan Unat, 1977: 50-51). Geride kalan kadınlar üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda, köy ve kasabada yaşayan kadınların, pazara veya dükkana gidemediklerini ve hareketlerinin bu yönde kısıtlanması nedeniyle kocalarının yokluğunda bir başka erkeğe ihtiyaç duydukları aktarılmaktadır (Yenisey, t.y: 362-363; Ak Akyol, 2008: 229). Benzer eğilim, bu araştırmada da göze çarpmaktadır. Görüşülen kadınlar, kocaları yurt dışına göç etmeden önce pazara gitmediklerini ifade etmektedirler. Ancak, kadınlar ikamet ettikleri idari birime, yaşadıkları aile tipine ve kocalarının göç tarihine bakılmaksızın kocalarının yokluğunda da pazara gitmeme eğilimi göstermektedirler. Genel eğilimin dışında kocalarının yokluğunda, pazara gidecek herhangi birinin bulunmadığı durumlarda, kadınların pazara gittiği örnekler de görülmektedir. Bu kadınların çoğunluğu kocalarının yokluğunda ayrı hanede yaşamıştır. Hacer (60, Kasaba) kocası yurt dışına göç ettikten sonra 35 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Bu süreçte kayınbabası pazara gitme, fatura ödeme gibi işlerini yapmıştır. Ancak kayınbabası vefat ettikten sonra pazara ve faturalarını ödemeye gitmeye başladığını ifade etmektedir.

Kıray, küçük yerleşim birimlerinde günlük hayatın aynı cinsiyetten olan kişilerle kurulan gruplar üzerinden devam ettirildiğini söylemektedir. Bu nedenle, Kıray’a göre kocalarının yokluğu geride kalan kadınların sosyal ilişkilerini ve faaliyetlerini etkilememektedir. Ayrıca diğer kadınlarla kurulan

sosyal ilişkiler, kadınların kocalarının uzun süreli yokluğunda karşılaştıkları yalnızlık duygusunu hafifletmektedir (Kıray, 1976: 225). Bu araştırmada ise, geride kalan kadınların tam da içinde buldukları kadın grupları ve kadınlar arası ilişkileri nedeniyle sosyal ilişki ve faaliyetlerinin kısıtlandığı, hatta sosyal hayattan dışlandıkları görülmektedir. Görüşülen kadınların bazıları, “kocasız” oldukları için mahallelerindeki kadınlarla ilişkilerinin bozulduğunu, dışlandıklarını, hareketlerinin sürekli sorgulandığını ve bu nedenlerle “dışarıya” çıkışlarının azaldığını belirtmiştir.

Kocaların yurt dışına göçü, kadınların köy ve kasaba dışına çıkışlarını da etkilemektedir. Görüşülen kadınların köy ve kasaba dışına çıkışı, kocalarının göç etmesi ile birlikte artmaktadır. Kadınların, köy ve kasaba dışına çıkışlarında üç nokta göze çarpmaktadır. Kadınlar, kocalarının yurt dışına gitmesi ile köy dışına çıktıklarını, genellikle çok uzak olmayan mesafelere gittiklerini ve yanlarında kendilerine refakat eden birinin bulunduğunu belirtmektedirler. Benzer eğilimler Konya, Yozgat, Ankara ve Kırşehir’de de belgelenmiştir. Bu bölgelerde de köy ve kasaba dışı işler erkeklerin sorumluluk alanı olarak görülmektedir. Erkeklerin yurt dışına göç etmesiyle birlikte bu işleri kadınlar üstlenmektedir. Ancak, çoğu durumda kadınlara öncelikle erkek akrabaları, erkek akrabalarının bulunmadığı durumlarda ise diğer kadınlar eşlik etmektedir (Kadıoğlu, 1994: 548; Engelbrektsson, 1983:230; Kıray,1976: 222). Ancak, kadınların çoğu kocalarının yurt dışından dönmesi, yaşlanmaları, zamanın değişmesi ve köy/kasaba minibüslerinin artmasıyla birlikte, pazara gitmeye ve köy/kasaba dışına kocalarıyla birlikte veya yalnız çıkmaya başladıklarını dile getirmektedirler.

c) İşbölümü

Cinsiyete dayalı işbölümünün “ayrılma ilkesi”, genellikle erkekleri üretim alanıyla, kadınları ise yeniden üretim alanıyla ilişkilendirmektedir. “Hiyerarşi ilkesi” ise erkek işlerinin, kadın işlerinden daha değerli olduğunu varsaymaktadır (Kergoat, 2009: 95). Cinsiyete dayalı işbölümü, bu yönleriyle işlerin basitçe paylaşılmasından öte, cinsiyetler arasındaki güç ilişkilerini yansıtan bir sürece işaret etmektedir. Bu nedenle cinsiyete dayalı işbölümü toplumsal cinsiyet rollerinin incelenmesinde üzerinde durulması gereken önemli bir noktayı oluşturmaktadır (Brouwer, Priester, 1983: 114).

Görüşülen kadınların hepsi, kocalarının göçü öncesinde ve sonrasında evlerindeki işbölümünde bir değişimin olmadığını ifade etmektedir. Kadınlar, özellikle ev işlerinin kendilerinin işi olduğunu; kocalarının ise, pazara gitme ve satış gibi “dışarıya” çıkışı ve ekonomiyi içeren “dış işler”i üstlendiğini ifade etmektedir. Kasabada yaşayan Ayla (69) “Beyim hiç yemek, bulaşık yapmazdı. Dış işler onundu”, köyde yaşayan Özlem (49) ise, “Keçici, koyuncunun işi aynı. Koyunu gece erkekler, gündüz kadınlar güdüyor. Keçiyi gündüz erkekler güdüyor, kadın sağıyor. Yalnız erkeğin işi bitince pazara gider. Kadın ev işi yapar. Erkeklerle göre kadınların işi daha fazla” demektedir.

Kadınların evlerindeki işbölümünün göç sürecinde değişimini daha iyi görebilmek için, kocalarının yurt dışına göç ederken daha önceden yaptıkları işleri yapması için herhangi biri ile anlaşıp anlaşmadığı da sorulmuştur. Görüşülen kadınların verdiği cevaplara bakıldığında, Myntti’nin de belirttiği gibi göç sürecinde kocanın “boşluğunu” kadının basit bir biçimde “doldurmadığı” görülmektedir (Myntti, 1984:11). Kocanın cinsiyete dayalı işbölümüne göre düzenlenen görev ve sorumlulukları, kocanın yokluğunda genellikle bir erkek akrabaya devredilmektedir. Benzer eğilim Türkiye’nin farklı bölgelerinde ve Yemen’de yapılan araştırmalarda da görülmektedir. Bu bölgelerde de göçmen erkek daha önceden kontrolü ve sorumluluğu altındaki işlerde baskınlığını sürdürmekte ve bu işleri yapması için babasını veya bir erkek akrabasını görevlendirmektedir (Myntti, 1984:15; Engelbrektsson, 1983: 229; Brouwer, Priester: 1983: 121- 122). Görüşülen kadınların da yaklaşık yarısı, kocalarının göç etmeden önce yaptıkları işleri yapması veya kendilerini yönlendirmesi için kayınbabaları, babaları, kocalarının erkek kardeşleri, kocalarının yeğenleri ile anlaştıklarını belirtmektedir. Bahsedilen kişilerin, kadınlara pazar alışverişi, odun kırma, banka işleri ve tütün satışı gibi işlerinde yardımcı oldukları görülmektedir. Kocasının yurt dışına göç etmeden önce, daha önceden yaptığı işleri yapması için herhangi biri ile anlaşmadığını belirten kadınların bir kısmı ise, görüşme esnasında pazara gitmek gibi konularda babalarının, kocalarının erkek kardeşlerinin ya da yaşlı anneannelerinin yardım ettiğini belirtmişlerdir.

Genel olarak bakıldığında, cinsiyete dayalı işbölümünün, değişen yaşam şartlarına rağmen farklı stratejiler üretilerek korunduğu görülmektedir.

Kadınlık ve erkeklik rollerinin çeşitli sebeplerle yerine getirilememesi, bu rollerde veya toplumsal cinsiyet algılarında bir değişimi getirmemekte; “uyumlaştırma çabası”nı devreye sokmaktadır¹⁴ (Bora, 2005: 101). Bu çalışmada da, kocanın yokluğunda kadının, erkeğe ait olduğu varsayılan pazar alışverişi, odun kırma, banka işleri ve tütün satışı gibi “dış” işleri yapmadığı, bu işlerin genellikle başka bir erkeğe devredilerek cinsiyete dayalı işbölümünün korunduğu ve devam ettirildiği görülmektedir. Bu durumda, kadınlar kocalarının yokluğunda, erkek faaliyetleri olarak varsayılan işleri üstlenerek toplumsal cinsiyet rollerinde değişimi deneyimlememişlerdir. Öte yandan ev işleri ve çocuk bakımı gibi işlerin her zaman ‘kadın’ ile ilişkilendirildiği ve erkeklerin bu işlerle ilgilenmedikleri de göze çarpmaktadır.

V. “TOPLUMSAL CİNSİYET”E DAİR ALGI VE KANAATLER

a) Kadınlık ve Erkeklik Kurgusu

Kadınlık ve erkeklik “...erkekler ve kadınlara toplumsal ve kültürel olarak atfedilen özellikleri ve nitelikleri” belirtmektedir (Molinier, Welzer-Lang, 2009: 236). Görüşülen kadınların, bir kadının sahip olması gerektiğini düşündükleri özellikler üç grupta toplanmaktadır. Bunlar, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne dair özellikler, kişilik özellikleri ve bağımsızlıktır. Kadınların çoğu, öncelikle kadınların cinsiyete dayalı işbölümü içerisindeki özelliklerine değinmişlerdir. Kadınlar, bir kadının elinin iş tutmasına, işini bilmesine ve yapmasına, temiz, tertipli, düzenli ve çalışkan olmasına, evine ve çocuğuna bakmasına vurgu yapmaktadır. Ebru (71, Kasaba), kocasının yokluğunda 6 yıl ayrı hanede yaşamıştır. Bir kadının sorumluluk alanının ev ve çocuk olduğunu şu şekilde dile getirmektedir. “Bir kadın kadınlığını

¹⁴ Bora, ev hizmetlileri ile yaptığı araştırmasında “uyumlaştırma çabası”ndan bahsetmektedir. Görüşülen ev hizmetlisi kadınların neredeyse tamamının kocası işsiz veya düzensiz çalışandır. Kocaların işsizliği yıllarca sürse de, kadınlar bu durumu geçici olarak algılamaktadırlar. Bu nedenle, evin tek geçim kaynağı olarak “erkeklik” görevini yerine getirirken, bir yandan “kadınlık” görevlerini de devam ettirmektedirler. “Uyumlaştırma çabası” çerçevesinde de, kendi kazançlarını, kalabalık ailelerinin tek geçim kaynağı olsa da “harçlık” olarak nitelendirerek kendilerini geriye çekmektedirler (Bora, 2005: 101). Selek ise, askerde çamaşır ve bulaşık yıkamayı, beden ve çevre temizliğini, yatak ve dolap düzenini, patates ve soğan doğrayıp pirinç ayıklamayı öğrenden ve uygulayan erkeklerin, bu işleri askerden sonra yapmayı sürdürmediklerini ve kadınlara bıraktıklarını aktarmaktadır (Selek, 2009: 85).

etmeli; çocuğuna bakacaksın, kadının işi evde, yemek etcesin, bulaşık yuğcesin, süpürcesin, silcesin”.

Kadınlar, bir kadının sahip olması gerektiğini düşündükleri kişisel özelliklere de değinmektedir. Kasabada görüşülen kadınlar, köyde görüşülen kadınlara göre kişilik özelliklerinden daha fazla bahsetmişlerdir. Kadınlar, bir kadının iyi geçinmesi, söz dinlemesi, uyumlu, temiz huylu, içi güzel, tatlı dilli, saygılı, olgun, fedakar, dürüst, açık göz olması, kocasının sözünü dinlemesi ve kocasına saygı duyması gerektiğini belirtmektedir. Öte yandan, görüşülen bazı kadınlar bir kadının okumasının, işinin ve sigortasının olmasının, başkasına muhtaç olmamasının, kendi işini kendisinin becermesinin, köy dışına tek başına çıkabilmesinin gerektiğini belirtmektedir. Kadının bağımsızlığına, okumasına ve bir iş sahibi olmasına vurgu yapan 6 kadının 4’ü kasabada, 2’si köyde yaşamaktadır. 4’ü ise kocasının yokluğunda ayrı hanede yaşamıştır. Hacer (60, Kasaba) kocasının yurt dışına göç etmesi ile birlikte 35 yıl ayrı hanede çocukları ile birlikte yaşamıştır. Bir kadının ayaklarının üstünde durabilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. “Biz cahildik. Bi kadın, kültürünü alıp iki ayaklarının üstünde durabilmesi lazım. Ben durdum da tam duramadım. Sigortalı, aylıklı durmak isterdim. Eskiden okul vardı ama bu kadar okuyan eden yoktu”.

Görüşülen kadınların, erkeklerin sahip olması gerektiğini düşündüğü özellikler de üç grupta toplanmaktadır. Bunlar, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne dair özellikler, kişilik özellikleri ve alışkanlıklardır. Kadınlar öncelikle, bir erkeğin evini başkasına muhtaç etmemesi, “dıştan” kazanıp gelmesi, iyi bir işinin ve kazancının olması gerektiğini düşünmektedir¹⁵. Özlem (49, Köy) kocasının yokluğunda 1986 yılından itibaren 3 yıl ayrı hanede yaşamıştır ve “Önemli olan zanaatı erkeğin, çalışkan olsun, işi olsun, evini beslesin. Akşam eve gelsin çocukla yemek yesin. Kahveye gidip harcamasın parayı” demektedir. Kişilik özelliklerine vurgu yapan kadınlar ise, bir erkeğin karısına ve çocuğuna sahip çıkması ve onlara sadık olması, çalışkan, anlayışlı, iyi huylu, saygılı, dürüst, tertipli ve düzenli olması,

¹⁵ Benzer eğilimden Delaney de bahsetmektedir. Ankara’nın bir köyünde gerçekleştirdiği alan araştırmasında, eşlerinin ne gibi niteliklere sahip olmasını istediklerini sorduğunda, kızlardan biri, kendisine bakacak, evi olan, evini geçindiren, içki ve kumar alışkanlığı olmayan ve küfretmeyen bir koca istediğini belirtmiştir (Delaney, 2009: 136-137).

hal, hatır sorması ve “karıya, kıza” bakmaması gerektiğini düşünmektedir. Kadınlar son olarak erkeklerin sahip olmaması gereken alışkanlıklardan da bahsetmişlerdir. Buna göre bir erkeğin içki ve sigara içme, kumar oynama ve kahvehaneye gitme alışkanlığı olmamalıdır. Kasabada görüşülen üç kadın ise, bir kadının sahip olması gereken özelliklere bir erkeğin de sahip olması gerektiğini söylemiştir. Verdikleri cevaplara göre, bir erkek bir kadın da olduğu gibi, çocuğuna bakmalı, olgun, fedakar, affedici ve anlayışlı olmalıdır.

Kadınların, kadınlık ve erkeklik kurgularına bakıldığında, işbölümü ve kişilik özellikleri konusunda ataerkil kodları taşıdıkları görülmektedir. Kadınlar ev işleri, uyumluluk, temiz huyluluk ile, erkekler ise gelir getiren işlerle, koruyuculuk ve çalışkanlık ile ilişkilendirilmektedir. Öte yandan, nispeten az sayıda olsa da, kadınların bağımsızlığına, okumasına ve gelir getiren bir işte çalışmasına vurgu yapan kadınlar da bulunmaktadır.

b) Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Kadınlar arasında, erkek ve kadın işlerinin ayrı olduğunu ancak birbirlerinin işlerini yapabileceklerini düşünme eğilimi gözlenmektedir. Öte yandan, bazı kadınlar daha kesin ifadelerle, işlerin kadın işi ve erkek işi olarak ayırlamayacağını, herkesin her işi yapabileceğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, kadın ve erkeğin işlerinin ayrı olduğunu ve birbirlerinin işini yapamayacaklarını düşünen kadınlar da bulunmaktadır.

Kadın ve erkek işlerinin ayrı olduğunu, ancak birbirlerinin işlerini yapabileceklerini söyleyen kadınlar, öncelikle içinde yaşadıkları toplumda var olan cinsiyete dayalı işbölümünü ifade etmektedir. Ardından, kadına ve erkeğe atfedilmiş işler arasındaki geçişkenliği ve değişebilirliği, kimi zaman eleştirerek, kimi zaman ise eleştirmeden hastalık gibi durumlara bağlayarak vurgulamaktadırlar. Bu açıdan, bu gruptaki kadınların biyolojiye dayalı kesin ve değişmez bir işbölümü anlayışının olmadığı görülmektedir. Örneğin, Behiye (62, Kasaba), öncelikle cinsiyete dayalı mevcut işbölümünden bahsetmektedir. Ardından, işbölümünün bu özelliğini eleştirmekte ve değişime vurgu yapmaktadır. Behiye düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir.

“Ayrılmamı, kadın işi başka, erkek işi başka. Ne bilem ben. Erkeğin işi para kazanmaktır. Kadının işi, o da kazanabilir de önce erkek. Erkeğin gitceği yer var, karının gitceği yer var. Benim gidemeyeceğim yer var. Ben gidebilirim aslında da, karı olduğumdan gidemiyorum. Karı olduğundan her işi edemiyosun. Para kazanamıyosun. Almanya’ya ben de gidebilirdim. Ben de çalışabilirdim. Adama bakmazdım. Çoluğumu, çocuğumu bey gibi yaşatabilirdim. Karı oldun ayıptır, o günahdır, ayıptır. Karı kısmı oraya mı gider. Karı kısmı buraya mı gider derken işte böyle çektirdiler bana.”

Ayla (69, Kasaba) ise, cinsiyete dayalı mevcut işbölümünden bahsettikten sonra, hastalık durumunda erkeğin işini kadının, kadının işini erkeğin yapabileceğini şu şekilde ifade etmektedir: “Tabi, erkeğin işi ayrı, kadının işi ayrı. Kadın yemek, temizlik, çamaşır. Erkek dıştan bulayım, çocuklarımı besleyim. Ama kadın hasta olursa erkek kadın işi yapabilir. Kocan hasta oldu mu O’nun işini de yapar kadın”.

Bazı kadınlar ise, daha kesin ifadelerle işlerin, kadın işi ve erkek işi olarak ayrılamayacağını, herkesin her işi yapabileceğini vurgulamaktadır. Bu gruptaki kadınlar, erkeklerin de kadın işini yapabileceklerini ama yapmak istemedikleri için yapamadıklarını; kadınların da erkek işini yapabileceklerini ama zamanında öğretilmediği için yapamadıklarını söylemektedir. Kocasını yurtdışına göç ettikten sonra 18 yıl çekirdek ailesi ile birlikte yaşayan, ardından kocasından boşanan Duygu (54, Kasaba) bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Her işi herkes yapabilir kızım. Eşitlik var bence. (Kocasını) İnşaata gel Duygu benim yanıma diyodu bana. Ben inşaatta netcen deyodum. O zamanlarda geriymişim ben. Hindilerde herkes her şeyi çalışabilir. Ben çalışıyorum şimdi ya. Ben inşaata da gidebilirim, her yakaya gidebilirim ben. Makine atıp durur betonu, beton mu taşıycam ben. Her şeyi yapabilirim ben.”

Son olarak, bazı kadınlar, kadın ve erkeğin işlerinin ayrı olduğunu ve birbirlerinin işini yapamayacaklarını düşünmektedir. Örneğin, kocasını bir yıl yurtdışında çalışan Makbule (44, Köy), erkek ve kadının işinin ayrı olduğunu örnekler vererek ifade etmektedir. Kadın ve erkek birbirlerinin işlerini yaptıklarında ise kendi işlerini yaptıkları gibi yapamayacaklarını şu şekilde eklemektedir. “Erkeğin işi ayrı. Bir motor sürüyor erkek, biz süremiyoruz. Biz ekmek yemek yapıyoruz, erkek yapamıyor. Ayrı tabi, herkesin işi ayrı. Bir kadın motor sürmeyi öğrenir, yapar da nasıl olsa erkek kadar olmaz”.

Kadınlar, çoğunlukla kadın ve erkeğin birbirlerinin işlerini yapabileceklerini ya da işlerin cinsiyete göre ayrılmayacağını düşünseler de, çocuklarından aldıkları yardımlar üzerinden, cinsiyete dayalı işbölümünün devam ettirildiği görülmektedir. Kız çocuğu olan kadınların hepsi, kızlarından günlük işlerinde yardım aldıklarını söylemektedir. Yardım alınan işler temizlik, yemek, bulaşık, çamaşır gibi ev işleri, tarla işleri, hayvan bakımı ve çocuk bakımındır¹⁶. Oğlan çocuğu olan kadınların çoğunluğu da, günlük işlerinde oğullarından yardım aldıklarını söylemektedir. Yardım alınan işler tarla ve bahçe işleri, odun kesmek, bakkal/pazara gitmek, hayvan bakımı ve “dış işler”dir. Günlük işlerinde oğullarından yardım almayan kadınlar, ev işinin erkek işi olmadığını ya da oğullarının hasta olduğunu, küçük yaştan itibaren şehir / yurt dışında olduğunu söylemektedir.

Görüşülen kadınların cinsiyete dayalı işbölümüne dair düşüncelerine bakıldığında üç nokta göze çarpmaktadır. Öncelikle işbölümü başlığı altında bahsedildiği gibi, cinsiyete dayalı işbölümü, kadınların kocalarının göç etmesine rağmen çeşitli stratejiler geliştirilerek korunmuştur. Kadınlar genellikle, kadın alanı olarak görülen ev ile ilişkili işlerini sürdürürken, erkek alanı olarak görülen “dış işler” başka bir erkek akrabaya devredilmiştir. Kadınların gündelik yaşamında bu kadar sıkı korunan cinsiyete dayalı işbölümü, algılarında keskinliğini yitirmekte, sınırları yumuşatılmaktadır. Bir diğer nokta ise, kadınlar işleri kadın işi, erkek işi olarak ifade etse de, bu ayrımın kültürel inşasına da işaret etmektedir. Kadın ve erkek, birbirlerinin işlerini, “ayıp”, “günah”, “geri kafalılık” ve “zamanında öğrenmemek” gibi nedenlerle yapamamaktadır. Üçüncü nokta ise, kadınların cinsiyete dayalı işbölümünün sınırlarını algılarında yumuşatmalarına hatta yok etmelerine rağmen, çocuklarından bu sınırlar dahilinde yardım alarak, bu ayrımı devam ettirmeleridir. Algılardaki değişime rağmen, ataerkil örüntünün pratikte direnerek devam etmesi, cinsiyete dayalı işbölümünün, cinsiyetler arasındaki “hakimiyet ve tabiiyet” ilişkilerinin üretimindeki temel rolüne de işaret etmektedir¹⁷. Öte yandan, bu alandaki herhangi bir değişimin

¹⁶ Görüşülen kadınlardan bir tanesinin kızı, annesinin Almanya’da getirilen çamaşır makinesini “kızlar çamaşır yıkamayı öğrensinler, evlenip gittikleri yerde çamaşır makinesi yoksa zorlanmasınlar” diyerek kullanmadığını ve kullandırtmadığını aktarmaktadır.

¹⁷ “Geleneksel bakış açısına göre kadın evreni düzenlenmiş halde tutan bir dingil çivisi gibidir. Bu işlevini görünmez olup kendi konumunda kalarak yerine getirir. Onun yerini ve dolayısıyla algılandığı biçimdeki doğasını değiştirmek, dünyayı menteşelerinden

cinsiyetler arasındaki hiyerarşik ilişkileri ters yüz etme ihtimali, bu direnci pekiştirmektedir; kadınların algılarındaki soru işaretleri ve eleştirelilik, değişim potansiyelini ve “tehdit”ini göstermektedir.

c) Kadın ve Erkek Özgürlüğü

Ataerkil kültürde, hak ve özgürlüklerin cinsiyete göre asimetrik dağılımı, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin önemli göstergelerinden birisidir. Kadınların bahsedilen asimetrik dağılıma ve hiyerarşik konumlamaya dair düşünceleri de üzerinde durulması gereken noktalardan birini oluşturmaktadır. Görüşmelerde, kadın ve erkeğin hak ve özgürlük bakımından eşit olması gerektiğini düşünen kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu kadınlar, erkeklerin özgür yaşadığını ancak kadınların özgür yaşayamadığını şu şekilde dile getirmektedirler. “... erkekler özgürdür, bayanlar değildir. Onlar özgür yaşıyor. (Böyle) olmamalı da bizde öyle.”, “Sen izin alıyon korkuyon, O korkmadan gidiyo ya izin almadan. Tabii eşit olmalı.”, “Eşit olmalı ama değil. Erkekler daha özgür. Kadınlar evde. Köy yerinde olmuyor işte.”, “Erkek de kancık da eşit olmalı. Ama erkek daha özgür.”, “Erkekler özgür tabii, kadınlar evde. Herkes kendi özgür yaşamalı. Ama kadınlar özgür yaşayamıyor”. Öte yandan, sayıca az da olsa, kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlük alanından yararlanamayacağını düşünen kadınlar da bulunmaktadır. Örneğin Özlem (49, Köy) kocasının yokluğunda 3 yıl çekirdek ailesiyle birlikte yaşamıştır. Kadının her şeye aklının ermediğini, bu nedenle kadın ve erkeğin hak ve özgürlük bakımından eşit olmaması gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir. “Erkekler özgür olmalı. Her birine kadının aklı ermez.”

Kadınlara, kız ve erkek çocuklarının farklı bir şehirde okumasına izin verme durumları sorulmuştur. Alınan cevaplara bakıldığında, kadınların kız ve erkek çocuklarına sundukları özgürlük alanının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Kız çocuğu olan kadınların çoğunluğu kızının farklı bir şehirde okumasına izin vereceğini belirtmektedir. Kasabada görüşülen kadınların, kızlarının farklı bir şehirde okumasına izin vermeye daha eğilimli olduğu görülmektedir. Köyde yaşayan ve kızı olan kadınların ise, yarısı kızının farklı bir şehirde okumasına izin vereceğini söylerken, diğer yarısı buna izin vermediğini/vermeyeceğini veya belki izin verebileceğini dile

çıkarmak ve kargaşa içinde dönmesine yol açmakla eşitir” (Delaney, 2009: 370).

getirmektedir. Oğlan çocuğu olan kadınların ise, *hepsi* oğullarının farklı bir şehirde okumasına izin vereceklerini söylemektedirler. Bu konuda tereddüt eden bir kadına rastlanmamıştır. Kız çocuğunun farklı bir şehirde okumasına izin veren kadınlar farklı noktaları vurgulamaktadır. Bir kısmı, kızlarının şehir dışında okumasını istediklerini ancak maddi sorunları nedeniyle kızlarını okutamadıklarını dile getirmektedir. Kadınların yalnız kalmalarını engelleyen “koruma” figürü burada da karşımıza çıkmaktadır. Bazı kadınlar, kızlarını şehir dışına gönderirken yanında gidebileceklerini ve onları yalnız bırakmayacaklarını söylemektedir. Öte yandan, bir kadın ise kendisinin izin verdiğini ancak kocasının izin vermediğini ifade etmektedir. Kız çocuğunun farklı bir şehirde okumasına izin vermeyen veya vermeyeceğini söyleyen kadınların, kızlarının yalnız başlarına köy dışına gitmelerinden korktukları ya da korkutuldukları görülmektedir. Kadının köyün dışına çıkması, burada da namus ve ahlakın korunması üzerinden engellenmektedir.

d) Kadın ve Erkek Aklı

Ataerki kültürde kadın, üreme süreci içerisindeki bedensel değişim ve döngüleri nedeniyle beden ile ilişkilendirilmekte ve akıl gücünden yoksun görülmektedir. Rasyonel düşünebilme yetisi erkekler için bahsedilmekte ve erkekler akıl / beden karşıtlığı çerçevesinde akıl ile ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkilendirme biçimi içerisinde ise kadınların ezilmesi meşrulaştırılmaktadır (Berktaş, 2009: 58-59). Bu araştırma kapsamında görüşülen kadınlara da akıl / beden ve kadın / erkek karşıtlığına dair düşünceleri sorulmuştur. Kadınların yarısından fazlası, kadın ve erkek arasında akıl bakımından doğuştan gelen farklılıkların olmadığını düşünmektedir. Kadın ve erkek arasında akıl bakımından doğuştan gelen farklılıklar olmadığını düşünen kadınlar, genellikle kasabada oturmaktadır. Örneğin, kocasının yokluğunda 14 yıl eşinin geniş ailesiyle birlikte yaşayan Ayla (69, Kasaba), “Kadın, erkek akıl bakımından eşit. Her insan eşit değil. Kimisi akıllı çıkar. Bazı kadınlar, bazı erkeklerden de akıllı olabilir. Beceren erkek var, beceremeyen kadın var” demektedir. Bazı kadınlar ise, kadınların da düşündüğünü ama düşündüklerini söylemedikleri için erkeklerin kadınların “düşünmediğini” sandığını şu şekilde ifade etmektedirler: “Akıl bakımından aslında bir fark yoktur. Kadınlar da düşünüyor aslında. Ama erkekler göre kadın düşünemez. Düşünür ama belli etmez”, “Erkek evin idaresini düşünür. Mesela kadın da düşünür ama söylemez. Söylemeyince kadın düşünmez sanar erkekler. Ama kadın da düşünür”.

Erkek ile kadın arasında akıl bakımından farklılıkların olduğunu düşünen kadınlar ya doğrudan erkeğin kadından daha akıllı olduğunu söylemekte ya da erkeğin çok gezdiği ve eğitim aldığı için kadından daha akıllı olduğunu ifade etmektedir. Bu gruptaki kadınların çoğunluğu köyde yaşamaktadır. Erkeklerin daha akıllı olduğunu düşünen kadınlar düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir. “Erkekler çok akıllı, kadınlardan fazla çalışır. Akılda da duyguda da erkekler birincidir”, “Erkek daha bilgili olmalı. Kadın ne kadar bilse erkek kadar üstün olmaz, akıllı ermez”, “Erkek akıllıdır azcık. Bizler dediğimizi diyip duruyoz”. Erkeklerin çok gezmeleri ve eğitim almaları nedeniyle kadınlardan daha akıllı olduğunu düşünen kadınlar ise, düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir. “Adam kısmının akıllı fazla olur. Ora bura gidiyor”, “Erkeğin kafası ayrı. Ben cahilim. Televizyonu açtım mı dedeye sorarım.”, “Gine erkek hõle akıllı olma mı canım. Biz nereye gidip ba. Gezenle gezmeyen bir olur mu? Bizler evden çıkmeyoz.”, “Ne kadar olsa erkek akıllı, üstün oluyor. Cahiliz, okusak biz de oluruz da. Benim matematiğim iyidir.”

e) Erkek Olmanın Ayrıcalıkları

Ataerkil ideolojinin en önemli araçlarından biri olan “erkek ayrıcalıkları” sayesinde erkekler, özel ve toplumsal alanlarda sınırsız ve sorgulanamaz bir biçimde yaşamaktadırlar (Bozok, 2010). Görüşülen kadınların yarısından fazlası, erkeklerin kadınlara göre daha ayrıcalıklı bir konumda olduklarının farkındadır ve arada sırada erkek olmayı dilemektedir. Kadınlar, erkeklerin cinsiyete dayalı işbölümü ve kamusal alana çıkış konusundaki ayrıcalıklarına, iktidar ve tahakküm haklarına değinmektedir. Görüşülen kadınlar, erkeklerin iş yükünün daha az olduğunu, istedikleri yere korkmadan ve yalnız gidebildiklerini, sorunlarını daha kolay çözebildiklerini, pek çok şeyi daha iyi bildiklerini, sözlerini dinlettiklerini, araba kullanabildiklerini, “içip içip” dayak atabildiklerini düşünmektedir. Örneğin, Esmâ (65, Kasaba) “Ben deyom hiç kadınlıktan memnun değilim. Şimdi erkekler yatıp uyuyor, dinleniyor. Sen de yatmak yok. Bulaşık yıkayıveren, evi temizleyen. Hiçbir şey bulamazsan bir örgü alıyon, bişeyler yapıyon. Kadınlıktan memnun değilim. Erkeklerde bi problem yok” demektedir. Reyhan (74, Köy) ise, erkeklerin hareket özgürlüğünden kısa ve net bir biçimde bahsetmektedir. “Erkeklik daha iyi. Erkek yalnız her yere gider. Kadın kısmı bir yere gide-

mez.” Bu açıdan görüşülen kadınların çoğunluğu, toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşinin farkındadır. Öte yandan sayıca az da olsa, bazı kadınlar, erkek ve kadın olmanın bir şeyi değiştirmedığını, her ikisinin de zor yaşadığını, erkeklerin kadınlara göre daha ayrıcalıklı bir konumda olmadıklarını ifade etmektedir. Kadınlar bu düşüncelerini “Erkek olsan da aynı, kadın olsan da rezillikte.” ve “Cenab-ı Allah bizi öyle yaratmış, O’nu öyle yaratmış. İkisi de zor teyzem.” şeklinde dile getirmektedirler.

SONUÇ

Bu çalışmadan kesin sonuçlar çıkarmak mümkün değildir. Ancak çoğunluğun içinde yer almayan kadınları da aklımızın bir köşesinde tutarak, genel eğilimden bahsedilebiliriz. Uluslararası göç sürecinde geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin, göç ile birlikte değişen sosyal ve ekonomik bağlama rağmen, farklı stratejilerle korunarak değişmemesinin sağlandığını söyleyebiliriz. Kadınların, kocalarının yokluğunda çekirdek aileleri ile birlikte ayrı haneye geçmeleri, gecelerini bir “koruyucu” eşliğinde geçirmeleri nedeniyle tam bağımsızlığı getirmemiştir. Kadınlar, kendilerine gönderilen az miktardaki para havaleleri ile yine geleneksel kadın alanı olarak kabul edilen yiyecek harcamalarında rol almışlar, erkek alanı olarak kabul edilen büyük harcamalardan, birikimden, tarla ve arsa alım-satımından uzak tutulmuşlardır. Kadınların “dışarı” çıkışlarında da izin alma gerekliliği yok olmamış, pazara gitmek başka bir erkek akrabaya aktarılmış ve kadınların köy / kasaba içi hareketleri kimi zaman “dedikodu” ile kısıtlanmıştır. Cinsiyete dayalı işbölümünde ise, yeniden üretim işleri her zaman kadının olmuş, “dış işler” kocanın yokluğunda bir erkek akrabaya devredilmiştir. Kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinde belirgin değişimi, köy/kasaba dışına daha fazla çıkarak yaşamışlardır. Ancak bu çıkışlarda göze çarpan nokta, kadınların yine yalnız bırakılmaması ve kendilerine refakat edilmesidir.

Bu çalışmanın en ilgi çekici bulguları, kadınların “toplumsal cinsiyet”e dair algı ve kanaatlerinde ortaya çıkmıştır. Kadınların deneyimledikleri “kocasız” dönemde ve sonrasında toplumsal cinsiyet rollerinde belirgin bir değişim görülmezken; “toplumsal cinsiyet”e dair algı ve kanaatleri geleneksel ataerkil kodlardan farklılaşmaktadır. Kadınların algıları, kadınlık ve erkeklik kurgularında ataerkil kodları yansıtmakla beraber; cinsiyete

dayalı işbölümü, hak ve özgürlük ayrımı, akıl/beden ikiliği ve erkek ayrıcalıkları konularında bu kodlardan farklılaşmaktadır. Kadınlar, çoğunlukla cinsiyete dayalı işbölümünün sınırlarını yumuşatmakta, mevcut “düzen”e eleştiri getirmekte, aklın erkekle ilişkilendirilmesine katılmamakta, erkek ayrıcalıklarının farkında olup eşitlik talep etmektedir.

Bu çalışmadan karar alıcılar ve konu ile ilgilenen sivil toplum kuruluşları için öneriler de çıkarılabilir. Öncelikle bu bölgede kadınlar, yeniden üretim faaliyetlerinde ve kendi tarlalarında ücretsiz aile işçileri olarak veya başkalarının tarlalarında düşük ücret karşılığında, sigortasız çalışmaktadır. Kadınların maddi olarak kocalarına bağımlı olmaları, kadınların güçlenmesinin önünde engel oluşturmaktadır. Güçlenmenin ötesinde, özellikle yurt dışına göç eden kocaları tarafından terk edilen kadınların, evsiz, parasız ve sigortasız kalmaları hayata tutunmalarını zorlaştırmaktadır. Feminist hareketin ve teorinin, özellikle kırsal alanda yaşayan “ev kadınlarını” ve ücretsiz aile işçilerini de kapsayan alternatif çözümler ve talepler üzerinde durması gerekmektedir. İkinci olarak, kocaları tarafından terk edilen kadınlar, hukuk danışmanlığına ve ücretsiz avukatlara ihtiyaç duymaktadır. Görüşülen kadınlar, maddi yetersizlikler, köy ve kasaba dışına çıkmaya korkmak, umutsuzluk gibi nedenlerle yasal haklarını öğrenmek ve başvuruda bulunmak için, bağlı oldukları kente gitmekte zorlanmaktadırlar. Bu açıdan, barolara bağlı Kadın Hakları Komisyonları’nın ücretsiz danışmanlık hizmetlerini, yasal haklar eğitimlerini ve kadınlara yönelik diğer faaliyetlerini, kırsal alan kadınları için farklı biçimlerde kurgulaması gerekmektedir. Bu noktada, kente gelmekte zorlanan veya kente gelmesi engellenen kırsal alan kadınları için “gezici hukuk büroları” oluşturularak, danışmanlık hizmetlerinin ve yasal haklar eğitimlerinin yaygınlaştırılması ilk adım olarak düşünülebilir. Son olarak, görüşülen kadınların toplumsal cinsiyet algılarının geleneksel ataerkil kodlardan farklılaşması, ataerkil kültürdeki değişimin potansiyeline işaret etmektedir. Feminist teoride sıkça sorulan “hangi kadın” sorusuna paralel olarak, feminist hareket “kentsel kadın”ın yanı sıra “kırsal kadın”ı da hedefleyerek ve kendi içine alarak bu potansiyeli iyi değerlendirmelidir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin: "Turkish Migration to Europe (1960-1975): A Balance Sheet of Achievements and Failures," **Turkish Workers In Europe 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal**, Ed: Nermin Abadan-Unat and contributors, Leiden, E.J. Brill, 1976, pp. 1-44.
- Abadan-Unat, Nermin: "Implications of Migration on Emancipation and Pseudo-Emancipation of Turkish Women," **International Migration Review**, Vol.11, No.1, 1977, pp. 31-57.
- Abadan-Unat, Nermin: **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Acar-Savran, Gülnur: **Beden Emek Tarihi: Diyalektik Bir Feminizm İçin**, İstanbul, Kanat Kitap, 2004.
- Acar-Savran, Gülnur, Nesrin Tura Demiryontan: **Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine**, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.
- Ak-Akyol, Feyza: "Parçalanmış Kimlikler: Fransa'daki Göçmen Türk Kadınlarının Özel-Kamusal Stratejileri," **Entegrasyonun Ötesinde: Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri**, Ed: Didem Danış, Verda İrtiş, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 223-234.
- Akgündüz, Ahmet: **Labour Migration from Turkey to Western Europe, 1960-1974: A Multidisciplinary Analysis**, Aldershot, Ashgate, 2008.
- Arnold, Fred, Nasra M. Shah: "Asian Labor Migration to the Middle East," **International Migration Review**, Vol.18, No.2, 1984, pp. 294-318.
- Berktaş, Fatmagül: **Tarihin Cinsiyeti**, 2. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.
- Berktaş, Fatmagül: "Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı: Cinsellik," **Cogito: Feminizm Özel Sayısı**, Sayı:58, Bahar, 2009, s. 58- 72.
- Berktaş, Fatmagül: **Politikanın Çağrısı**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Bora, Aksu: "Kamusal alan/Özel alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi," **Toplum ve Bilim**, Sayı:75, Kış, 1997, s.85- 93.
- Bora, Aksu: **Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Bozok, Mehmet: "Erkek Ayrıcalıklarından Vazgeçmek Gerek," (Çevrimiçi), www.bianet.org, 5 Kasım 2010.

- Brettell, Caroline: **Anthropology and Migration: Essays on Transnationalism, Ethnicity, and Identity**, Walnut Creek, Altamira Press, 2003.
- Brink, Judy H.: “The Effect of Emigration of Husbands on the Status of Their Wives: An Egyptian Case,” **International Journal of Middle East Studies**, Vol.23, No.2, 1991, pp. 201-211.
- Brouwer, Lenie, Marijke Priester: “Living in Between: Turkish Women in Their Homeland and in the Netherlands,” **One Way Ticket: Migration and Female Labour**, Ed: Annie Phizacklea, London, Routledge & Kegan Paul, 1983, pp.113-129.
- Castles, Stephen, J.Mark Miller: **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, Çev: Bülent Uğur Bal- İbrahim Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Delaney, Carol: **Tohum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji**, Çev: Selda Somuncuoğlu, Aksu Bora, 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Elkan, Walter: “Labor Migration from Botswana, Lesotho, and Swaziland,” **Economic Development and Cultural Change**, Vol.28, No.3, pp. 583-596.
- Engel, Lauren B. : **The World In Motion: Short Essays On Migration And Gender**, Geneva, International Organization For Migration (IOM), 2004.
- Engelbrektsson, Ulla-Britt: **Women Left Behind: A Case Study Of Some Effects Of Turkish Emigration**, London, Curson Press, 1983.
- Hadi, Abdullahel: “International Migration and the Change of Women’s Position among the Left-Behind in Rural Bangladesh,” **International Journal of Population Geography**, Vol.7, 2001, pp.53-61.
- Hoodfar, Homa: “The Impact of Male Migration on Domestic Budgeting: Egyptian Women Striving for an Islamic Budgeting Pattern,” **Journal of Comparative Family Studies**, Vol.28, No.2, 1997, pp. 73-98.
- Kadıoğlu, Ayşe: “The Impact of Migration on Gender Roles: Findings of Field Research in Turkey,” **International Migration**, Vol.32 No.4, 1994, pp. 533-554.
- Kadıoğlu, Ayşe: “Migration Experiences of Turkish Women: Notes from a Researcher’s Diary,” **International Migration**, Vol.35, No.4, 1997, pp. 537-556.
- Kergoat, Daniele: “Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri,” **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Ed: Helena Hırata vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, İstanbul, Kanat Kitap, 2009, s. 94-105.

- Khafagy, Fatma: "Women and Labor Migration: One Village In Egypt," **MERIP Reports**, No.124, 1984, pp. 17-21.
- Kıray, Mübeccel:"The Family of the Immigrant Worker," **Turkish Workers in Europe: 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal**, Ed: Nermin Abadan-Unat and contributors, Leiden, E.J. Brill, 1976, pp. 210-234
- Menjivar, Cecilia, Victor Agadjanian; "Men's Migration and Women's Lives: Views from Rural Armenia and Guatemala," **Social Science Quarterly**, Vol. 88, No. 5, 2007, pp.1243-1262.
- Moch, Leslie Page: "Gender and Migration Research," **International Migration Research: Constructions, Omissions and the Promises of Interdisciplinarity**, Ed: Micheal Bommers, Ewa Morawska, Aldershot, Ashgate, 2005, pp. 95- 108.
- Molinier, Pascale, Daniel Welzer-Lang: "Kadınlık, Erkeklik, Erkeksilik," **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Ed: Helena Hırata vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, İstanbul, Kanat Kitap, 2009, s. 236-242.
- Mutluer, Mustafa: **Uluslararası Göçler ve Türkiye: Kuramsal ve Ampirik Bir Alan Araştırması Denizli Tavas**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2003.
- Myntti, Cynthia: "Yemeni Workers Abroad: The Impact of Women," **MERIP Reports**, No.124, 1984, pp. 11-16.
- Paine, Suzanne: **Exporting Workers: The Turkish Case**, London, Cambridge University Press, 1974.
- Parrenas, Rhacel Salazar: **Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work**, Stanford, Stanford University Press, 2001.
- Pateman, Carol: "Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme," **Sivil Toplum ve Devlet**, Ed. John Keane, Çev. Aksu Bora, İstanbul Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Pedraza, Silvia: "Women and Migration: The Social Consequences of Gender" **Annual Review of Sociology**, Vol. 17, 1991, pp. 303-325.
- Penninx, Rinus, Herman Van Renselaar: "Bugünkü Avrupa Ekonomisindeki Durgunluktan Önceki ve Sonraki Türk İşçi Göçünün Evrimi," **Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma**, Ed: Nermin Abadan-Unat vd., Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, t.y., s.5-28.
- Pessar, Patricia R.,Sarah J. Mahler: "Transnational Migration: Bringing Gender In," **International Migration Review**, Vol. 37, No. 3, 2003, pp.812-846.

- Reeder, Linda: "Conflict across the Atlantic: Women, Family and Mass Male Migration in Sicily, 1880-1920, **International Review of Social History**, Vol.46, 2001, pp.371-391.
- Sassen, Saskia: **Globalization and Its Discontents**, New York, New Press, 1998.
- Scott, Joan W.: **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2007.
- Selek, Pınar: **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Taylor, Elizabeth: "Egyptian Migration and Peasant Wives," **MERIP Reports**, No.124, 1984, pp. 3-10
- Toyota, Mika; Brenda S.AYeoh; Liem Nguyen: "Editorial Introduction: Bringing the 'Left Behind' Back into View in Asia: A Framework for Understanding the 'Migration-Left Behind Nexus'," **Population, Space and Place**, Vol.13, 2007, pp.157-161.
- Uçan-Çubukçu, Sevgi: "Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarının Açtığı Ufuk," **Milliyet Sanat Dergisi**, Sayı: 576, Şubat 2007, s.102-103.
- Yenisey, Leyla: "Yurt Dışına İşçi Gönderiminin Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Sosyal Etkileri: Boğazlıyan'ın İki Köyünde Gözlemler," **Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma**, Ed: Nermin Abadan-Unat vd., Çev: Ünsal Oskay, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, t.y, s. 351-395.
- Zlotnik, Hania: "The South-to-North Migration of Women," **International Migration Review**, Vol. 29, No.1, 1995, pp. 229-254.

